

DILA SVETIH MUČENIKA IVANA MAREVIĆA - SLAVONSKA BIBLIOTHECA SANCTORUM

Milovan Tatarin

1.

Periodizacijski, hrvatski srednji vijek završava 1508. godine, one godine, dakle, u kojoj je prestala s radom senjska glagoljska tiskara¹. To, međutim, ne znači da su vrata srednjem vijeku s početkom 16. stoljeća definitivno zatvorena. Naprotiv! Srednjovjekovna je tradicija nastavila živjeti, ne, doduše, u glavnim tijekovima novovjekih književnih razdoblja, nego kao sekundarni poetički sloj, neovisno o tome je li riječ o motivskom, generičkom ili retoričkom izboru. Stoga tematski, žanrovski i stilski aspekti medievalne epohe kontinuirano traju od renesanse pa sve do u 19. stoljeće, i njihovu je prisutnost relativno lako raspoznati.

Marulićeva *Judita*, »prvi ep po europskim mjerilima na hrvatskom jeziku i početak novoga, velikog doba naše nacionalne književnosti«², napisana je 1501. godine i od nje počinje, simbolično rečeno, novo računanje književnog vremena. Pa ipak, ni nakon toga visokoestetiziranog djela zanimanje hrvatskih pisaca za teme i žanrove iz nižih slojeva tradicije neće prestati.

U 16. i 17. stoljeću, tako, traje praksa priređivanja kompilativnih zbornika koji su tematski, stilski i žanrovski vezani uz srednjovjekovlje. Takvi su, recimo, šesnaestostoljetni glagoljički *Klimantovičev*, *Tkonski*, *Žgombičev*, *Grškovičev* zbornik, te *Libro od mnozijekh razloga* (1520.) i sedamnaestostoljetni *Fatevičev* i *Derečkajev* zbornik. Tu su, zatim, pjesmarice poput *Osorsko-hvarske* (1530.) i

Korčulanske (1560.) u kojima su sakupljene duhovne pjesme, tzv. plačevi i crkvena prikazanja. Osim toga, potencijalnim su čitateljima i u 16. stoljeću mogla biti zanimljiva djela kao što su *Dijalozi Grgura Velikoga*³ iz 1513. ili *Cvitje od gospodina svetoga Frančiška* (1513.) i *Acta Pilati* (1514.).⁴

Vežu sa srednjim vijekom neće prekinuti ni sam Marulić. Dovoljno je vidjeti njegove *Pisni razlike*⁵ koje temama i svjetonazorom ipak više naginju srednjovjekovnom nego renesansnom mišljenju, što i nije neobično, jer »u temelju je Marulićeva shvaćanja svijeta ipak srednjovjekovni moralistički odgoj, tek malo poljuljan povijesnom situacijom u kojoj se našao, ali i humanizmom⁶ koji se na svoj način prilagođavao prilikama u kojima je živio, a zatim i prodorom nove građanske pučke svijesti što se radala i do njega stizala vlastitom snagom.«⁷

Maruliću se pripisuje tzv. *Firentinski zbornik* iz knjižnice Mediceo-Laurenziane u Firenci.⁸ Pa iako u hrvatskoj književnoj povijesti još uvijek postoje dvojbe u odnosu na autorstvo, Verdiani je siguran u svoju atribuciju: »DL kodeks sadrži, po mojem mišljenju, glasoviti 'libelus', zbirku one 'historiae evangelicae', što ju je Marko Marulić - kako je sam izjavio - bio napisao vlastitom rukom za sestru Biru, redovnicu benediktinskog samostana.«⁹

Neovisno, međutim, o pitanju je li taj kodeks pisao Marulić ili nije, neosporno je i ovdje riječ o tekstovima kojima je izvorište srednjovjekovno.

Ne treba, dakako, zaboraviti Mavra Vetranovića Čavčića i njegovih pet crkvenih prikazanja.¹⁰ Perillo¹¹ ih smješta u skupinu *Umjetnička crkvena prikazanja*, ali ističe kako je riječ o tekstovima s jakom edukacijskom notom tako karakterističnom za stara hrvatska crkvena prikazanja: »Pokušaj obnavljanja formi i strukture crkvenih prikazanja, a bez izmjene njihovih ciljeva učinio je Vetranović. Strogi monah i asket, koji je, jednom u mladosti, njegovao ljubavnu liriku, namjeravao je crkvenom poezijom i dramom nastaviti, doduše, za gledaoca na prihvatljiviji način, dakle efikasnije, svoju moralističku prediku.«¹² Ne sporeći postojanje moralne pouke, Franjo Švelec odlazi korak dalje, pa pokazuje gdje su mjesta susretanja i mjesta razilaženja Vetranovićevih prikazanja i starijih primjera hrvatske crkvene drame.¹³

Sedamnaesto stoljeće u svojoj prostornoj i vremenskoj razjedinjenosti¹⁴ na različite će načine okretati svoje lice, sada već dalekoj srednjovjekovnoj epohi. Najjače se to iskazalo u kajkavskom književnom krugu: »Preživjeli 'oblici srednjovjekovnoga života' što ih Švelec ističe kao specifične za kulturu kajkavske

Hrvatske u 17. stoljeću, uočljivi su i u književnosti toga prostora, u njezinu društvenom funkcioniranju: najveći dio starije kajkavske književnosti proizišao je iz društveno-komunikacijskoga procesa za koji znamo da se u središtu književnoga života nalazio u srednjovjekovnim razdobljima europske kulture, a mogli bismo ga odrediti kao dijalog crkve s društvenom zajednicom...Gotovo sve što su kajkavski pisci proizveli u razdoblju nakon g. 1600. pripada području crkvene retorike, nabožne proze, vjerskoga i crkvenoga pjesništva.«¹⁵

Naslovi koje su kajkavski pisci toga stoljeća davali svojim djelima rječito govore o njihovu karakteru, sadržaju i funkciji koju su ta djela trebala ispuniti. Poetički - tematski, žanrovski i svjetonazorski - ona su na cijelosti na tragu više stoljeća starih tekstova. Nikola Krajačević autor je *Molitvenih knjižica* (1640.), a Ana Katarina Frankopan molitvenika *Putni tovaruš* (1661.). Prozne knjige isključivo duhovnoga sadržaja pisali su Juraj Habelić (*Zrcalo Marijansko*, 1662.), *Pervi oca našega Adama greh*, 1674.), Mihalj Šimunić (*Feniks pokore*, 1697.), Ivan Belostenec (*Deset propovijedi o euharistiji*, 1672.). Poeziju, pak čine himne, versificirane molitve, pjesme o prolaznosti i nestalnosti svijeta i sl. Takve tekstove pisali su Boltžar Milovec (*Dušni vrt*, 1664.), Matija Magdalenić (*Zvončac*, 1670.), Juraj Ščrbačić (*Cantiones*, 1687.), te anonimni autori *Pavlinskog zbornika* (1644.) i *Cithare octochorde* (1701.). Zasebno je spomena vrijedno stihovano *Noćno viđenje Svetoga Bernarda*, koje u varijantama možemo u hrvatskoj književnosti pratiti od petnaestostoljetnog *Oksfordskog zbornika* pa sve do obrade Slavonca Josipa Stojanovića iz 1794. godine.¹⁶

Kada je o 18. stoljeću riječ, onda je slavonska dionica razvidno uskrsnula i medievalnu poetiku. Situacija je u toj regiji vrlo bliska onoj što je vladala u kajkavskoj sredini u 17. stoljeću. Nabožni tip literature čini veliki dio osamnaestostoljetnog slavonskog pisanog korpusa. Pretežu, prvenstveno, *catekizmi*, *molitvenici*, *lektionari*, potom *nabožni spjevovi* (Antun Josip Knezović¹⁷, Antun Kanižlić¹⁸, Antun Josip Turković¹⁹), *religiozni pjesmotvori različite generičke pripadnosti* (Vid Došen²⁰, Antun Ivanošić²¹, Josip Stojanović²²), *crkvena dramatika* (Ivan Velikanović²³, Aleksandar Tomiković²⁴, Grga Čevapović²⁵), *knjige o rascjepu Zapadne i Istočne crkve* (Antun Bačić²⁶, Stjepan Vilov²⁷, Franjo Ksaver Pejačević²⁸, Emerik Pavić²⁹, Antun Kanižlić³⁰, Antun Ružička³¹), a prisutna je i *hagiografska zbornička praksa* (Ivan Marević³²). Konačno, upravo je Slavonac iz toga stoljeća dao prvi *cjelovit prijevod Biblije*³³ hrvatskim jezikom.

S funkcionalnog stajališta promatrana, sva su ta djela namijenjena vjerskom prosvjeđivanju. Ta se funkcija, međutim, ostvaruje u širokom rasponu od vrlo očigledne estetiziranosti (Kanižlić) do zanemarivanja literarnosti (pisci molitvenika i katekizama). Svjetonazorski, tematski, žanrovski, a često i stilski, tekstovi su slavonskih pisaca vrlo bliski medievalnoj našoj epohi i njezinim poetičkim stajalištima.

Od književnih žanrova kojih je nastanak vezan uz srednji vijek, osobito su *crkvena prikazanja* vitalan žanr i ona su uspjela poživjeti vrlo dugo³⁴, modificirajući se tijekom vremena od dijaloških lauda pa do »autorskih« prikazanja koja su pisali Marulić, Vetranović, Kanavelić, Gleđević, Gazarović, Mladinić, Žuvetić, Betondić³⁵, Anica Bošković, Benedikta Gradić i Lukrecija Bogašinić.³⁶

Ako hrvatsku književnost promatramo iz perspektive srednjovjekovnog nasljeđa, zamijetit ćemo jednu u svakom slučaju zanimljivu pojavu. Riječ je o djelima zborničkog tipa u kojima su prikupljeni životi ranokršćanskih martira i martirica, te »beskrvnih mučenika«, asketa i pustinjaka. Ti hagiografski zbornici, kako oni kojima ne znamo autora tako i oni čije je autorstvo definirano, pisani su i 16. i u 17. i u 18. pa čak i u 19. stoljeću. Pa iako se u svim zbornicima, nekada više nekada manje, osjeća autorska ruka, nerijetko ćemo uočiti njihovu strukturalnu i stilsku ovisnost o vrlo starim predlošcima. To, naravno, nije neobično budući da su obrade života svetaca imale jasnu funkciju. One su trebale biti, jednostavno rečeno, »pouke za dobar život s primjerima«.

Hrvatski martirološko-legendarni korpus čine sljedeća djela: Faust Vrančić, *Život nekoliko izabranih divića*³⁷ (Rim, 1606.); Bartul Kašić, *Perivoj od djevstva ili životi od divića*³⁸ (Venecija, 1628)³⁹; Franjo Glavinić, *Cvit svetih, to jest život svetih od kih Rimska cirkva čini spominak*⁴⁰ (Venecija, 1628./1657./1702.); *Dubrovački legendarij*⁴¹ (17. st.); Hilarion Gašparoti, *Cvet sveteh ali življenje i čini svecev*⁴² (1-4) (Graz, 1752., Beč, 1756., 1760., 1761.); Ivan Marević, *Dila svetih mučenika nehimbena i izabrana* (1-3) (Osijek, 1800.).

2.

Slavonski su duhovnici, u prvom redu isusovci i franjevci, ali i svjetovni svećenici, tijekom osamdesetak godina 18. stoljeća uspjeli podmiriti potrebe pobožnog puka kada je riječ o repertoaru knjiga isključivo religioznog sadržaja.

Skrbilo se prvenstveno o molitvenicama i kršćanskim naucima kojih je u Slavoniji toga stoljeća doista lijep broj. Neke su knjige, sudeći po broju izdanja, bile omiljeno pučko štivo. Tako je, recimo, Knezovićeve *Put nebeski* pretiskivan i u 19. stoljeću, *Mala i svakomu potribna bogoslovica* doživjela je pet izdanja za Kanižličeva života, a *Bogoljubnost molitvena* izdavana je do duboko u 19. stoljeće (1794., 1806., 1813., 1893.). Tu su, o čemu je već bilo riječi, spjevovi sa svetačkom tematikom, knjige psalama, prikazanja, tekstovi o sedam smrtnih grijeha, o prenjui duše i tijela i sl.

Korpus je definitivno zaokružen naporom Ivana Marevića (Vukovar, 3. 12. 1746.-Nemet, 8. 5. 1808.)⁴³ da slavonskom čitatelju učini dostupnim martirologij u kojemu su sabrana i detaljno opisana mučenička skončanja kršćanskih svetica i svetaca.⁴⁴ Njegovim djelom zatvara se praksa starih hrvatskih spisatelja da s vremena na vrijeme sačine knjigu koja će ponuditi najreprezentativniji primjer visoko moralnoga, a u biti nedostižnog ponašanja, knjigu koja sadrži primjere nesebično ustrajna zastupanja vjere u činima kanoniziranih martira.⁴⁵ Osnovna je funkcija takvih djela, slikovito rečeno, funkcija »svijeće pred očima«, a prilježljikvana posljedica nasljedovanje svetica.

Svojom veličinom (1111 str.), brojem zabilježenih svetačkih mučeničkih smrti⁴⁶, Marevićevo je troknjižje jedinstvena pojava ne samo u Slavoniji nego i u Hrvatskoj uopće. Veći je od njega, ako se promatraju i druge hrvatske regije, samo *Cvet sveteh* Hilariona Gašparotija.

Prjevodni martirologij Ivana Marevića čine knjige:

1. *DILLA / SVETIH / MUCSENIKAH / NEHIMBENA I IZABRANA / S-TRUDOM I POMNJOM / O. P. TEODORIKA RUINARTA / REDA S. BENEDIKA MISNIKA / SKUPPITA; RAZABRANA I NA SVITLOST DANA / A PO / IVANU MAREVICHU / STOLNE PECSUISKE CERKVE KANONI- / KU SVETE BOGOSLOVICE NAUCITELJU, XUP- / NIKU NIMETSKOMU I OKOLISHA ISTOGA / IMENA VICE-ARKI-DIAKONU / Za Koristi Duhovnu Svega Illirickoga Naroda iz / Latinskoga Jezika na Illiricki prineshena i u tri / Dila Razdilita. / D I O P E R V I. / S- Dopushtenjem Stareshinah. / U O S I K U, / Slovih IVANA MARTINA DIVALT, privil. / Knjigotisca.1800. /22 nepag.+303+2 nepag./*

2. *DILLA / SVETIH / MUCSENIKAH / NEHIMBENA I IZABRANA / S-TRUDOM I POMNJOM / O. P. TEODORIKA RUINARTA / REDA S. BENEDIKA MISNIKA / SKUPPITA, RAZABRANA I NA SVITLOST DANA / A PO / IVANU MAREVICHU / STOLNE PECSUISKE CERKVE KANONI- / KU SVETE*

BOGOSLOVICE NAUCSITELJU, XUP- / NIKU NIMETSKOMU I OKOLISHA ISTOGA / IMENA VICE-ARKI-DIAKONU / Za Korist Duhovnu Svega Illirickoga Naroda iz / Latinskoga Jezika na Illiricki prineshena i u tri / Dila Razdilita. / D I O D R U G I. / S- Dopushtenjem Stareshinah. / U O S I K U, / Slovih IVANA MARTINA DIVALT, privil. / Knjigotisca. 1800. 15 nepag.+404+2 nepag./

3. *DILLA / SVETIH / MUCSENICAH / NEHIMBENA I IZABRANA / STRUDOM I POMNJOM / O. P. TEODORIKA RUINARTA / REDA S. BENEDIKA MISNIKA / SKUPPITA, RAZABRANA I NA SVITLOST DANA / A PO / IVANU MAREVICHU / STOLNE PECSUISKE CERKVE KANONI- / KU SVETE BOGOSLOVICE NAUCSITELJU, XUP- / NIKU NIMETSKOMU I OKOLISHA ISTOGA / IMENA VICE-ARKI-DIAKONU / Za Korist Duhovnu Svega Illirickoga Naroda iz / Latinskoga Jezika na Illiricki prineshena i u tri / Dila Razdilita. / D I O T R E C H I. / S- Dopushtenjem Stareshinah. / U O S I K U, / Slovih IVANA MARTINA DIVALT, privil. / Knjigotisca. 1800. 16 nepag.+364+3 nepag./⁴⁷*

Hagiografski zbornik Ivana Marevića pojavio se, dakle, 1800. godine. Bit će, međutim, da je samo prva knjiga tiskana te godine, dok su druga i treća objelodanjene nešto kasnije. Na takav zaključak upućuju predgovori drugog i trećeg dijela. Naime, drugi je datiran 10. ožujka 1801., treći 25. travnja iste godine. Uobičajeno je da datum predgovora prethodi godini izdanja. U Marevićevu je slučaju obratna situacija: predgovor kasni za cijelu godinu. S druge pak strane predgovori druge i treće knjige napisani su u razmaku od nešto više od mjesec dana. Marević je, sudeći po svemu, već prije 1800. priredio cjelovit prijevod (već u prvoj knjizi nalazimo, na naslovnici i u *Pridgovoru bogoljubnomu shtiocu*, da su *Dila* »u tri Dila Razdilita«) i predao ga u tiskaru. Uzrok koji je spriječio da sva tri dijela izađu zajedno bio je financijske prirode. O tome čitamo u uvodu treće knjige:

»Providjenje Boxje veliko, i tvoja, GOSPODINE, kripost jest ucsinila, da trechi ovaj DIO Dillah Svetih Mucsenikah Plemenitomu LUKE VOJNICHA Imenu, to jest Tebi, jesam *morao* (ist. M.T.) prikazati. Mislechibo brixno ja samnom, kogabi drugomu Dilu, koji skoro dovershit biashe, i trechemu, koibiga taki sliditi morao (pervibo Dio s-troshkom Bogoljubnih Misnikah na svitlo jurve biashe izishao) tako blagodarna, tako prama Bogu, i Iskernjemu ljubavi puna, i tako serdacsnoga svetih Mucsenikah Shtovatelja nashao, koibi i mogao, i hotio Ruku milostivo pruxiti, i s-troshkom svojim slavna Macsovojniah ISUkerstovih borenja i slavodobitke priobilnom Illirickomu Narodu poznane ucsiniti, nisamse

mogao dositi: Uffanje nishtanemanje u Boga, koimie nadahnuo Vojnikah svojih Dilla iz Latinskoga Jezika u nash prineti za duhovnu korist pravovirnih, i pouffanje stanovito u svete Mucsenike nisam bio izgubio, tvrdo derxechi, da svemoguchi kralj Mucsenikah, kojega Boxanstvena kripost u prijakomu svojih Vojnikah svakojakih strahovitih mukah podnashanju jestse ocsito ukazivala, neche svoje, koje po sluxbi mojoj jest dostojaose zapocseti, dillo zaostaviti, doklega i na slavu svoju, i na poshtenje svojih Macsovojnika, i na korist duhovnu Illiricskoga Naroda nedovershi.«

Prema tome, nedaće novčane prirode uvjetovale su da se godina izdanja i »predgovorna godina« ne nađu u logičnom odnosu. Traženje sponzora posljedovalo je dopisivanjem posvetnog uvoda kao znaka zahvale donatoru, što nas upućuje da godina otisnuta na naslovnici nije stvarna godina izlaska druge i treće knjige. Pretpostavljam da je to moralo biti tijekom 1801., najkasnije u prvoj polovici 1802. Razlozi što je ista godina na sva tri dijela, razlozi su tzv. planirane godišnje produkcije, što nije neuobičajena praksa pa je susrećemo još i danas. Dodatni razlog je jedinstvenost rukopisa koji se zbog opsežnosti morao razbiti u više cjelina.⁴⁸ Kako je prva cjelina izašla 1800., ista je godina jednostavno zadržana, čime se stvorio dojam istovremenosti tiskanja, a za buduća pokoljenja ublažio, zataškao problem iznalaženja novčane potpore.

Troknjižje *Dila svetih mučenika*, kako je to već i u naslovu naznačeno, prijevod je djela Theodericusa Ruinartha *Acta primorum martyrum sincera* prvi puta tiskanog u Parizu 1689. godine.⁴⁹ Svaka od tri knjige građena je istim principom: predgovor/ posveta + tekstovi o mučenicima.

Prva se knjiga otvara *Pridgovorom bogoljubnomu shtiocu*, a funkcija je njegova isključivo uvodničarsko-poučna. Tu će Ivan Marević progovoriti o tome zašto su djela i smrt starih svetica i svetaca po važnosti odmah iza Biblije⁵⁰; zatim o prvim progoniteljima kršćana, o »instituciji« mučeništva uopće, o veličini mijenjanja ovozemaljskog života za onaj vječni; o velikom činu Ruinarthovu i o poznavanju njegove knjige samo među obrazovanim ljudima (»kojisuse za svakoverstnim naukom zdali«), te o svojoj želji da *Dila svetih mučenika* prevede iz latinskoga u »ilirički« jezik. Autor, potom, upozorava da su se neke priče u Ruinartha ponavljale, pa ih je on izostavio, da je dijelove pisane stihovima preveo prozom »...buduchi da nitisam Pivalac rodjen, niti vrime imam Pisme u Pisme prinositi, i s-otimse veoma trudno Zabavljati«. Nadalje, Marević govori i o problemima prevođenja. Iako se sretao, kaže on, s nekim zakučastim mjestima,

nije ništa mijenjao jer je smatrao da »...duxnost jest njegove ricsi, kako lexe, obratiti, a nie podmistiti druge, i tako od njegove misli daleko odstupiti.«

Gotovo je postalo opće mjesto da se u predgovorima slavonski pisci 18. stoljeća osvrću i na neizbježno pitanje grafije. Odgovor je Ivana Marevića vrlo šarmantan, pa ga navodim u cijelosti:

»Naiposli opominjam dobrovoljnoga shtioca, da u slovah slaganju nisam jedan nacsin derxao, veche kakomie pod pero doshlo, onakosam pustio, znajuchi dobro da u Illirickomu jeziku kakose nikoja pisati imaju, josht nie dokoncsano; jer tkoche to dokoncsati, tako daga drugi sliditi moraju? Na priliku niki pishu Providjenje, a niki Provigjenje, niki Razladjujem a drugi razlagujem, i tako od drugih ricsih prilicsnih. Imaju pravo i jedni i drugi, zato ako tko obadva ova nacsina kod mene najde, nekami nezamiri; mojabo briga u tomu nie stajala. Po isti nacsin gdishto pishem u *ovomu* u gdishto u *ovoj* varoshi, jerse i *ovaj*, i *ova* varosh u Illirickomu jeziku dobro govori, i zato pisaosam onako, kakomiseje gdi lipshe vidilo, i pristalie. Nechu u ovomu znam svakomu ugoditi, alli nemarim; jere tkoche svakomu ugoditi? Tko ova shtie, jezgru neka traxi, a ne izvanjsku koricu. Dilla svetih Mucsenikah za sviuh korist na svitlo dajem, a ne upravu od Illirickoga pisanja, od koje i nemislim.«

Pitanje o jeziku i grafiji slijedi pitanje nekih stranih riječi (konzul, npr.), potom pitanje zašto se Ruinarovo djelo »razbilo« u tri knjige. Predgovor Marević završava uobičajenim načinom: moli čitatelje da knjigu pomnjivo čitaju (jutrom i večerom!) i da se nadahnjuju mučeničkim djelima, te da se i njega samoga sjete u molitvama.

Prvi dio ima još jedan dodatak kojega druge knjige nemaju, a to je **TOL-MACSENJE** *Razlicsutih ricsih, kojese u dillih svetih Mucsenikah nalaze, daji bogoljuban shtioc lasnie razumiti moxe*. Ponekima autor pronalazi adekvatnu hrvatsku riječ, neke pak ostavlja, a sve ih opisuje. Trinaest je takvih riječi: amfiteatar, teatar, spektakl (čudogled), gladijator (mačovojnik), stadion (uterkalište), idol, konzul, prokonzul, konzular, magistrat, »tribunus militatum« (hiljadnik), »centurio« (stotnik), »secretarius« (skrovnik).⁵¹

Uvod *druge knjige* posvećen je biskupu bosansko-đakovačkom i srijemskom Matiji Krtici.⁵² Kako se iz predgovora može razabrati, biskup je Krtica pazio na Marevića još od svjetovnih njegovih dana (»...ono tvoje prama meni josht svitovnomu mladichu Dobrocsinstvo...«). Pomagao ga je Krtica i za vrijeme školovanja u Beču, pomogao mu je prilikom odlaska u Italiju, pomogao mu je i

prilikom odlaska u Pečujsku biskupiju. Uopćeno rečeno, Matija Krtica bio je važna osoba u Marevićevoj životu.⁵³

Dodatni razlog posvete jest taj što se u drugom dijelu nalaze i djela svetoga Ireneja, Poliona i Sinerota. Sva su trojica vezana uz naše prostore: Irenej⁵⁴ i Sinerot⁵⁵ uz Sirmium, Polion uz Cibalae.

Dobročinstva, dakle, biskupa Matije Krtice, te njegova duhovna vladavina Srijemom, gdje su u neko vrijeme spomenuti mučenici »kervjom svojom istinu Kattolicsanskoga zakona posvidocsili, i smertjom slavnom kakonoti zapepsatili jesu«, potaknuli su Ivana Marevića da nadahnuto progovori o nekadašnjoj slavi Srijema. Jer, »sam Imenik svetih Mucsenikah, koise svetoga Jerolima zove, sto sedamdeset i tri Mucsenikah broi, kojisu u Srimu za Ime Gospodina ISUkersta radostni kerv svoju prolili.«⁵⁶

Kao što sam već upozorio, odabir Luke Vojnića kao onoga kojemu će se posvetiti treći dio *Dila svetih mučenika* uvjetovan je isključivo razlozima novčanog milodara prijeko potrebnoga za objelodanjivanje knjiga. Marević je to izravno ispovjedio, pa stoga ne čude rečenice poput ove: »da ovaj Trechi Dio Dillah svetih Mucsenikah, kogasamti po svakomu razlogu duxno prikazati moraa«.

Važno je istaknuti činjenicu da je Vojnić financirao tiskanje i druge i treće knjige. Za Marevića kao autora to je nesumnjivo bilo važno. Stoga on superlativima i hvalospjevnim tonom slavi toga bivšeg vojnika marijaterezijanske vojske, a poslije »Poglavicu i Sudca« grada Subotice. Pa iako Marević piše o Luki Vojniću manirom dobra govornika koji se nesebično podupire prokušanim frazama i kompliciranom latinskom sintaksom, bit će da je Vojnić pohvale doista zaslužio. Svjedoči o tome podatak što ga iznosi autor: »Niese dakle csuditi, da i posli, kakosi s-Tebe brime Sudca smetnuo, isto Kraljevskoga jurve Varosha Staroviche Tebe za vazdashnjega svoga stariega, i poglavitoga Starovichnika jednodushno jest odabralo, i potverdilo, koliko za ukazati duxnu svoju prama Tebi zafalnost, toliko da se i odsele s razumnim tvoim i zrilim vichem vladati, i upravljati moxe.«

3.

Dila svetih mučenika osmingskog su, dakle manjeg formata. Opsežnost izvornika, te dimenzije knjige uvjetovali su distribuciju građe u nekoliko dijelova. Prvi dio ima 29 priča, drugi isto toliko, a treći 46. No, broj svetaca čije su muke ispriповijedane znatno je veći. Ponegdje se pripovijeda o dva, tri ili više svetaca, a ponegdje se pojedinačna svetačka imena i ne navode, nego se spominje samo broj, a odgovori koje oni daju i muke koje trpe jedinstveni su.⁵⁷

U *Govorenju Svetoga Bazilije* ističe se: »Poshtuj dakle sveserdno onoga, koi mucsenstvo priterpio jest, da s-voljom Mucsenik postanesh, i najposli brez progonstva, brez ognja, brez boja, i ranah vridan budesh istu plachu shnjimih zadobiti.« (str. 147.) Kako su, dakle, mučenička djela s raznih strana skupljena između ostaloga i zato da se pobožni kršćani potaknu na bogoljubno ponašanje i da se, spoznajući nadljudske muke koje su stari martiri trpjeli, utvrde u svojoj vjeri, trebalo je čitatelje neprestano na to upozoravati.

Veličina knjige i njezin *layout* vrlo su dobro prilagođeni pretpostavljenoj svrsi koju je djelom trebalo realizirati. Svaka je stranica stoga posebno aranžirana i neki se dijelovi odmah uočavaju u tekstualnoj masi. *Prvo* što se primjećuje jesu posebne naznake na slobodnim marginama. Tri su vrste takvih naznaka. Na samom početku svake *Muke* kazuje se troje: godina kada se mučenički događaj zbio (prva godina koju nalazimo je 61.-62. poslije Krista, posljedna 397.), stranica na kojoj tekst otpočinje u Ruinarta, te izvor odakle je priča preuzeta. Naznake druge vrste autotematičnog su karaktera, što će reći da se kratkim rečenicama obavještava o čemu je riječ u određenom segmentu (npr. *Perpetua kazuje shtose shnjom dogodi, Vidjenje Perpetue, Perpetua s-drugimah odsudita na xivine i sl.*).⁵⁸ Tim postupkom, nimalo neuobičajenim, sačinjava se sinopsis koji čitatelju omogućava lakše kretanje kroz tekst. U slučaju Marevičeva prijevoda *Dila svetih mučenika* to je i potrebnije budući da je riječ o prijevodu latinskoga teksta za koji su karakteristični složeni rečenični nizovi koji ponekad zamućuju smisao, pa su povremeni putokazi dobro došli. Konačno, na margine se upisuje i podrijetlo biblijskih citata koji su u *Dilu* vrlo česti. Najčešće se navode *Evanđelja*, poslanice, psalmi, ponekad *Exodus* ili *Deuteron*.

Sljedeće što se može zamijetiti jest da se imena svetaca *uvijek* pišu velikim slovom, a njihovi odgovori kurzivom⁵⁹. Nasuprot tome - imena careva, konzula i inih, te njihova pitanja i prijetnje tiskani su običnim slogom. Na taj se način

simbolično iskazuje štovanje spram svetih ljudi koji su potrpjeli izuzetne muke kako bi, dajući tijelo, sačuvali dušu u vječnom nebeskom kraljevstvu. Osim toga, kurzivni dijelovi visoko su poučni i u njima se na sažet način izlaže temelj kršćanskog svjetonazora prema kojemu je za čovjeka vjerovanje u Krista i podnošenje žrtve smisao ukupne zemaljske egzistencije. Kako su iskazi mučenika više-manje isti, njihovim učestalim ponavljanjem i grafičkim isticanjem postiže se da ih čitatelj lakše zapamti.

Iz svega rečenog vidljivo je da se o aranžmanu tekstova u prostoru mnogo brinulo i da je grafičko lice utemeljeno na principu superordinacije i subordinacije. Različite svjetonazorske razine, od kojih je jedna neporecivo prava, a druga neporecivo kriva, otjelovljene su različitim tipovima pisma. Takva je organizacija brzo mogla postići praktične učinke: čitatelj bi shvatio semantiku sloga, pa bi mogao tim dijelovima posvetiti i veću pozornost. Osim toga, rečenice koje izgovaraju mučenici, ispovijedajući svoju kršćansku vjeru, rečenice su koje im, zapravo, ne pripadaju. Stvarni je njihov kreator Bog koji mučenike nadahnjuje po Duhu svetom. Budući da je riječ o Božjoj riječi, ona mora biti nekako istaknuta, diferencirana od govora krivovjernika. Da bi se to postiglo, funkcionalno su iskorišteni izvanjski elementi organizacije teksta u prostoru stranice. Može se reći da je u Marevićevu prijevodu *Dila svetih mučenika* svaki tip sloga specijaliziran i usko vezan uz točno određeno svjetonazorsko stajalište. Prema tome, u sve tri knjige kurziv je zadobio posebno značenje, jer njime se iznose samo oni sadržaji koji su religiozno visoko preporučljivi.

4.

Žanrovski nadređen pojam svim tekstovima koji tematiziraju život, muku, smrt i čuda svetica i svetaca jest hagiografija. Razlike se unutar skupine nužno javljaju: neka su djela duža, neka kraća; neka su bolja neka slabija; neka su fabulativnija, neka refleksivnija. Jedan je, međutim, razlikovni kriterij prevladao: povijesna vjerodostojnost-artificijelnost. Na temelju takvoga kriterija korpus hagiografskih tekstova moguće je razdijeliti u sljedeće skupine:

- a) *Passiones historicae* (*Acta Martyrum, Passiones ili Martyria*)
- b) Panegirički opisi mučeništva
- c) *Passiones epicae* (*Artificijelne ili legendarne Passiones*).⁶⁰

Passiones historicae su kraća djela, sva sažeta u dijalog, događaji se tu izmjenjuju brzo, pripovijedač je vrlo skroman u iznošenju građe, tj. prikazuje samo ono što je povijesno vjerodostojno i sačuvano u sudskim zapisnicima. U drugoj skupini »riječ je o pohvalnim govorima (*enkomia*), koji su se držali prvenstveno unutar proslave što ju je kršćanska zajednica obavljala u počast svojih lokalnih mučenika na godišnjicu njihova mučeništva.«⁶¹ Taj podžanr karakterizira hiperbolični govor, perifraza, borbena i vojnička terminologija, opisivanje situacije u vrijeme progona, mala prisutnost čudesnoga, potiskivanje osobnog i naglašavanje univerzalnog.⁶²

Tekstovi iz skupine *Passiones epicae* složeniji su, opširniji, narativniji, s više opisa muke, vizija, kojekakvih čuda za svečeva života i poslije njega, mnogo je govorničkih tirada prilikom ispitivanja i mučenja. I dok *Passiones historicae*, koja su, naravno arhaičnija, svjedoče o potrebi da se zabilježi težak put širenja kršćanstva, dotle tekstovi treće žanrovske podskupine više svjedoče o piscima i karakterističnom tipu pučke religioznosti i znatiželje.

Budući da je Ruinart muke i djela prikupljao iz različitih izvora, počesto iz spisa crkvenih otaca, tekstovi čuvaju tragove svoje velike starine i samim tim pokazuju tipična obilježja navedenih podžanrova. No, svim je tekstovima namjera što jasnije i transparentnije istaknuti izvanredne napore koje su mučenici podnosili, što jače apostrofirati njihove iskaze u kojima se nepokolebljivo ispovijeda vjera u Boga i Isusa Krista. Kako će se to prikazati, ovisilo je isključivo o sposobnostima spisatelja. Kako su, međutim, neki tekstovi nastajali na temelju dokumenata, to je, također, na neki način obvezivalo priređivača koji je uznastojao što vjernije prenijeti prvotni zapis.⁶³

Hagiografski tekstovi iz skupine *Passiones epicae* (upravo se oni u ovom radu izdvajaju zbog svoje fabulativne zanimljivosti, no primjeri se također uzimaju i iz panegiričkih opisa) počeli su nastajati nakon što je vrijeme progona kršćana završeno (313. godina). Pisale su se legende u različitim stoljećima i na mjestima međusobno vrlo udaljenim, no s vremenom je izgrađena jedinstvena shema koja se u svojim bitnim crtama nije mijenjala. U pričama sabranim u Marevićevu prijevodnom zborniku jasno se primjećuje strukturalna matrica koja će se poštovati i u mnogo mlađim svetačkim pričama. Riječ je, dakle, o konvenciji žanrom naređenoj:

1. uhićenje
2. ispovijedanje kršćanske opredijeljenosti

3. muka
4. utamničenje
5. ponovno ispovijedanje
6. muka
7. smrt
8. krađa mučenikova tijela i tajni pokop.

Popunjavao se naznačeni narativni kostur s više ili manje pojedinosti, ovisno o pripovjedačevoj mašti. Treba naglasiti da su neke od jezgara bile vrlo zahvalne za iskazivanje naratorske imaginativne sposobnosti. Opširnije su se, uopćeno rečeno, obrađivala dva mjesta: ispovijed i muka.

Ispovijedanje mučenika nesumnjivo je važan dio hagiografskog teksta. To je i razumljivo, budući da je u njemu sadržana božanska poruka otjelovljena u činu i jeziku patnika. Ti su dijelovi redovito vrlo pažljivo osmišljeni i složeni, tako da je svaki svetac prikazan ne samo kao ustrajan i nepokolebljiv vjernik, nego i kao vrhunski govornik. Zapravo, dijelovi u kojima martiri ispovijedaju svoju stalnost u vjeri uzorit su primjer latinskog crkvenog govorništva. Evo nekoliko primjera:

»IX. Blaxeni ALEXANS DRO recse: *Fale uzdajem Gospodinu, da kada Mucsenikah slavodobitke izkazujesh, i muke njima zadane spominjash, mene takogjer na bogoljubstvo sh-njiovimih izgledi uxixesh. Mislisli dakle, dasu uginule Dushe, kojese izagnao? One zaisto Nebo imaju. Alli usuprot progonitelji u onomu borenju poginushe. Varabote misao tvoja. Ugasitise nemoxe ime Kerstjansko, koje od Boga utemeljito tako stalno jest, dase i sa xivotom ljudskim csuva, i sa smertimih razvrixiuje. Bog nash nebesa, koja ucsini, possiduje: derxi zemlju; doljnja upravlja, i Dushe, koje mislish dasu uginule, kraljestvoje nebesko primilo. Vas pako sbogovih vashi Pakaoche derxati. I jere znam da brat moj pridragi u najvechemu veselju jest postavil, zato i ja slobodni na put bogoljupstva ulazim. Ja Kerstjanin jesam, i biosam vazda, i bitichu na slavu Boxju. Ti pako kinji tilo, koje zaradi slabosti zemaljske nevoljama svita jest podloxno. Ali Dushe nashe sacsuvatiche, i primitiche onaj, kojije nje dao.» (Prvi dio, MUKA SVETIH EPIPODIE I ALEXANDRE, str. 96-97.)*

Nerijetko se ispovjedni iskazi strukturiraju postupkom komparacije kršćanskog i poganskog kako bi se jače naglasila valjanost prvoga i pogubnost drugoga. Argumentacija takva tipa osobito je učinkovita, budući da više nije riječ o vjerovanju koje svoju neupitnost generira iz sebe sama, nego se u opozicijama prikazu-

ju njegove stvarne vrijednosti. Riječ je, dakako, o dokazima u kojima se protivnik pobija njegovim vlastitim oružjem:

»XXIV. Megjuto Teoteknu ovako Mucsenik odgovori: *Najpri ovu millost ishtem od Gospodina moga ISUkersta, koga sada za pogerdu, kao opchinskoga csovika jesi nazvao, da zabludjenja, koja od bogovah imate, nadrazloxiti mogu, i Gospodina moga ISUkersta csudesca, i uputtjenja otaistva u mallu iskazati. Od potribeje dakle, o Teotekno, da moju u njega viru s-ricsjom, i s-dillom ukaxem po mlogih svidocih. Jere shtose dillah tvojih bogovah doticse, ruxnoje izrechi. Rechichu nishtanemanje za vashu smutnju. Onaj, koga Jupiterom zovete, i virujete daje od sviuh bogovah najvechi, na oskvernjenje xenah, i dice mushke tolikoje zabasao, da zalah sviuh on pocsetak i sverha jest. Jer Orfeo Pivalac vash veli, da Jupiter vlastitoga Otca svoga Saturna jest ubio, daje za xenu imao vlastitu svoju Matter Reu, odkuda jest rodjena jest Perzefona, kojuje takogjer obljubio, Imaoje posli takogjer i Sestru svoju Junu; kao i Apollin, koi Sestru svoju Dianu osramotio jest u Delu prid oltarom. Po isti nacsin Mart (a) bisioseje za Razbludom (b) Vulkan za Minervom, to jest bracha za sestramah. Vidishli Prokonzulu, kolikaje u bogovom vashima rugota? Nebili zakona pokarali onoga, koibi takva ucsinio? Megjuto vise u ovakvoj bludnosti bogovah vashih slavite, nitise stidite klanjati mushke dice oskverniteljom, priljubodincem, vilovnjakom. Ovabo Pivaoci jesu kao ponosechise rekli.*

XXV. *Usuprot od kriposti Gospodina nashega ISUkersta, i njegovih csudesah, mloga zaisto i Proroci, i Ljudi duhovni napridsu rekli; alli koja ocsito ispoviditi nitkose nestidi, sva csista: svidocsechi kako poslidnjih vrimenah s-neba megu ljudmase ukaza, s-csudnovatimah zlamenjih i csudesih neiskazanih, nemochnikah bollesti ozdravljajuchi, i Ljude vridne kraljevstva nebeskoga csinechi. A od uputtjenja njegovoga podupravno pitalisu Proroci, i od smerti, i muke njegove, i uskersnutja od mertvih; kojih svidoci Kaldei i Mudraci, i Perzianci najmudrii, s-gibanjem zvizdah voditi, i vrime poroda njegova csovicanskoga poznalisu, i prvi poznatomu od sebe Bogu, kao BOGU darove jesu prikazali. Mloga pako i pricsudna csudesca jest ucsinio. Najpribu vodu obrati u vino; i s-pet kruhah, i dvi ribe pet hiljadah ljudih nahrani u pustinji; i nemochno ozdravi; i sverhu mora, kao sverhu tvrdine hodio jest. Njegovo takogjer Gospodarstvo poznalaje narav ognja i na zapovjed njegovu uskrisiti jesu mertvi; i od poroda slipim, svitlost samomse ricsjom prosviti. Rome priberzo csinio jest hodite, i od csetiri dana zakopane opet dozvaaje*

na xivot. A tkobi mogao sve ricmah izkazati, kojaje ucsinio zlamenja, i csudesa, s-kojimah ukaza da Bog jest, a nie opcsinski niki csovik.»

— — — — —
(a) Latinski *Mars* kod krivoboxacah bog od vojske.

(b) Razbluda latinski *Venus*, kod slipih krivoboxacah boxica od lipote i necsiste ljubavi. Bilaje xena boga kovacskog Vulkana, koga pishu daje bio rom.

(Drugi dio, *MUKA SVETOGA TEODOTA ANCIRANSKOGA, I SEDAM DIVICAH MUCSENICAH. Iz Svidoka Ocsiglednoga Nile*, str. 211-214.)

Drugo narativno mjesto koje je poticalo maštu starih spisatelja jest *muka*. Moglo bi se čak reći da je ispisivanje najfantastičnijih mučenja, što nadilaze sva očekivanja normalna čitatelja, predstavljalo neku vrstu »pripovjedne poslastice« i da se na opisu mučenja osobito insistiralo. Negdje je muka prisutna manje, negdje više, no ne izostavlja je se nikad i konstitutivno je obilježje trećeg podžanra.

Svijet koji se rekonstruira iz hagiografskih tekstova, u kojima kinjenje ljudskoga tijela predstavlja nezaobilazan trenutak, neobično je surov. U njemu nema milosti za one koji različito misle i osjećaju. I ako bi gdje dobro odgovarala predodžba o srednjem vijeku kao mračnom dobu, onda je to upravo ovdje. Muka je, dakle, jedan od elemenata koji svjedoče veliku starinu te skupine tekstova. Razlike u načinu mučenja muškaraca i žena nema, osim što je isključivo za svetece namijenjeno odvođenje u bludilište i rezanje kose. Mučenice se, tako, prije standardnih muka, počesto odvođe u javne kuće ili ih se izlaže činu razdjevičenja među raspusnim mladićima. Doduše, do toga nikada ne dolazi, svetece, zahvaljujući Božjoj milosti, ostaju tjelesno nedirnute:

»Prokonzul recse: 'Taj je sada pokoj nashao, kada bogovom, i nepridobitim Principom bivshi pokoran, posvetilishte prikazavshi jest zadovoljo. Alli zaradi vashega ispraznoga zakona, da poruganja nepodnosi, velika Diana, i Razbluda njega jesuse dostojale oteti. Ti dakle posvetilishte prikaxi, date ruxno osramotiti xivu nesaxexem'. DIONIZIA odgovori: *Bog moji vechije nego ti, i zato pritnjih tvojih neboimse, koi moguch jest meni dati u svimah, kojami zadadesh, usterpljenje*. Tada Prokonzul pridadeju dvoici momakah daju osramote, a ANDRIU i PAVLA dade u tavnicu zatvoriti. Momci dakle uzamshi pricsistu Divojcsicu odvedoshe u svoje pribivanje. I kadbi do po nochi nasertali dajoj sillu ruxnu ucsinu, venulaje bludnost njiovog poxelenja. A okolo pol nochi, niki jasni mladich ukazase njima,

prosvitlivshi svu kuchu. A oni sa strahom velikim udariti, padoshe prid noge pricsiste Divojke. A ona podixei govorechi: *Nemojtese bojati, ovoboje branitelj moj, i csuvar, zato shtosam od priopakoga sudca vami pridana.* A oni moljau, dase utecse za nji, dajimse shto zla nedogodi.« (Prvi dio, *DILLA SVETIH MUCSENIKAH PETRA, ANDRIE, PAVLA I DIONIZIE DIVICE*, str. 218-219.)

Šišanje kose čin je kojim se žena osobito ponižava i sramoti:

»Lizia recse: ‘S-britvom oshtrom obrite glavu njezinu, da se barem tako zastidi, i opashiteju s-ternjem poljskim, i rastegnite na csetiri kolca, i s-kaishom nesamo legja, nego i sve tilo njezino isicite. Xeravicu takogjer na terbu njezin metnite, i tako neka umre.’« (Drugi dio, *DILLA SVETIH MUCSENIKAH KLAUDIE, ASTERIE i drugih*, str. 24.)

Katalog muka u zborniku je doista povelik. Zanimljivo je da su muke što ih trpe kršćanski martiri ne samo krajnje nehumane nego i neizdržive. Pa ipak, mučenici prolaze cijeli niz patnji da bi na koncu umrli, najčešće od uboda mača ili od utapanja. Pobožni, uglavnom neobrazovani čitatelji (ili slušatelji) starih vremena, pa i oni Marevićeva vremena, nisu se, vjerojatno, zaokupljali dvojbama je li doista moguće istrpjeti niz tortura, a još dugo ostati živ, k tome još suvislo govoriti i to visokim stilom. U njih je prevladavala emocionalna, a ne racionalna recepcija onoga što im je predočeno. Nekoliko se vrsta reakcija, vjerujem, živim prikazivanjem mučnih prizora željelo izazvati. Ponajprije *osjećaj čvrste bogoljubnosti*. Jer, ukoliko su mučenici mogli istrpjeti tolike muke, a ne izdati vjeru u Boga, kako se ne bi čovjek mogao u znatno mirnijim vremenima pridržavati pravila dobra života. Zatim slijedi *osjećaj sigurnosti*: Bog nikada ne iznevjerava svoje štovatelje, i za najteže trenutke on im osigurava, grubo rečeno, višestruku kompenzaciju. Konačno, detaljnim opisima mučenja udovoljavalo se čitateljskoj želji za prikazivanjem onih prizora koji istovremeno privlače i odbijaju, koji izazivaju strah i odbojnost.

Cilj tematiziranja neljudskog postupanja s kršćanima jest poticaj na nasljedovanje. Jer, ako su prvi kršćani mogli ustrajno trpjeti tjelesne muke i ostati dosljedni u svojem vjerovanju, kako se ne bi moglo ispovijedati i štovati Boga u vremenima u kojima su Dioklecijanovi progoni zaista davna prošlost. Djela i muke svetaca i svetica trebaju poslužiti kao vrhunski uzor koji treba nasljedovati.

Naime, »Bog sam zna, shtоче josht komu tribovati, buduchi da puti csovic-sanski u ruki njegovoj jesu. Nitko nie od toga siguran, dache u postelji svojoj mirno umerti. Kolike promine nisu bile dosada na svitu, kolikeli nemogu biti? I premdase uvik boljemu nadamo, neznamo nishtanemanje shtonas cseka...Tko moxe sam sebi jamac biti, da neche illi u putovanju, illi u drugoj kakvoj priliki ufatit biti od nevirnikah, i dushmanah istine Kattolicsanske, i sillovan na zabludjenje nashoj viri protivno. Zna Gospodin u zgodu Mucsenistva csovika metnuti, kad hoche. I to akose dogodi, koliko neche biti pokripit u ispovidanju slavnog ISUSOVOG Imena s-izgledih tolikih, kojeje prie shtio od svetih Mucsenikah? O sriche! O millosti! Shto moxe ikada za nas biti slavnie, shto koristnie, shto Bogu u namih millie, nego Ime Spasitelja s-dragovoljnim xivota pridavanjem ispoviditi prid ljudma? Shto ako tu millost koi od Boga nedobie, nieli korist velika da brez mukah, brez Kervi prolivanja, samo zaradi xelje sveserdne Mucsenistva, istu Mucsenika plachu zadobie u Nebesih?« (Prvi dio, *PRIDGOVOR BOGOLJUBNOMU SHTIUCU*.)

Što se samih muka tiče, one su odista raznovrsne, gotovo da se među sobom natječu u okrutnosti. Ispisujem dijelove iz pojedinih tekstova u kojima su muke osobito slikovito prikazane:

»Tada Lizia Vladaoc na rastegacsu obisitiga zapovidi, i plamene pod noge njegove metnuti; alli i od petah njegovih dile odrezati, i njemu prikazati.« (Drugi dio, *DILLA SVETIH MUCSENIKAH KLAUDIE, ASTERIE i drugih*, str. 19.)

»Tada Lizia Vladaoc s cseshljevih gvozdenih zapovidiga derati.« (Isto, str. 20.)

»Lizia vladaoc recse: ‘Uzamshi cripovje najoshtrie, legjama derite, i goruchemu sviche pritisnite.’« (Isto, str. 20.)

»Lizia recse: ‘Uzmite gvozdene klishte, i svexite zajedno noge njegove, i jakoga mucsite, da ochuti i tila i Dushe muke.’« (Isto, str. 21.)

»Lizia recse: ‘Ugljenje Xivo pod nogemu prostrite; a shibami, i s-pritverdernih Xillamih legja njegovah, i terbu izmecsitate.’« (Isto, str. 21)

»Lizia recse: ‘Svucitejoi haljine, goluje rastegnite, i sva hudah njezina shibami isicajte.’« (Isto, str. 23.)

»Lizia recse: ‘Obisiteju za kosse, i obraz njezin zaushnicamih udrите.’« (Isto, str. 23.)

»Lizia recse: 'S-britvom oshtrom obrite glavu njezinu, da se barem tako zastidi, i opashiteju s-ternjem poljskim, i rastegnite na csetiri kolca, i s-kaishom nesamo legja, nego i sve tilo njezino isicite. Xeravicu takogjer na terbu njezin metnite, i tako neka umre.'« (Isto, str. 24.)

»Sillovan posli od Sudca da posvetilishte prikaže, nepridobitu protiva nevoljama, i kakvojmu drago muki stalnost Serdce ukaza; boki njegovi ne jedanput, jalli drugi, nego vishe putah bivshimu thia do istih kostih izorani, i s-olovnim zernjem na lانسichah visechim usta, vrat izubian, da, buduchimu stucsena i usta i obraz, ni oniga poznati nemogoshe, kojisuga prie naibolje poznavali. Ali kada on tolikima mukama nebise popustio, mucsioci po zapovidi Vladaoca kudilju u ulje umocsitu oko noguh omotavshimu, vatru podpalishe. Shto ucsinivshise, kakvie priblaxeni Mucsenik bol ochutio, s-nijednim, kako mislim, govorenjem iskazatise nemoxe. Oganjbo saxgavshi njegovo meso u kosti ulazi, tako da sva vlaga tila na priliku voska jest kapala.« (Drugi dio, *EUZEBIE PAMFILA Cezareiskoga Biskupa knjiga od Mucsenikah Palestine*, str. 141-142.)

»Dakle s-raztezase skinut Djakon VINKO, i na ognja vishala zgrabit, mucsiocse svoje on isti skoro pritekavshi, kasnjenja xcelatah korechi, na muku veselo pohiti. Jurvebo necsovicnsni sluxitelj zapovidio biashe izneti postelju s-gvozenih rebrih, i nagernivshi pod nju xeravicu, povaliti na nju Mucsenika Boxjega dase xexe. Nestrashan dakle Macsovojnik Boxji na usjanoga gvozdja spravu u hotence ulazi: mucsise, bicsujese, xexese, i s-hudih rastegnit, raste na muke. Mechemuse takogjer na persa, i na huda pritisnuta oshtрина plocsah; i curechi izmegju isti usjanih gvozenih oshtarjah, sok, prashtechi plamen mastjomse poliva, rane ranamase zadaju, s-mukamah mukese ljute, sitna sol po vatri prosuta pucajuchi po hudahse raspershti, i jurve ne na cslane samo, nego u ista nutarnja criva mukah hittajuse strile.« (Drugi dio, *MUKA SVETOGA VINCENCIE ILLITI VINKA DJAKONA*, str. 252-253.)

»Neka, recse, cseka smert svoju, i od huda do huda isicsen, po kasapenju vlastitoga tila, panju prilicsan, xivu svoju neka gleda mercsu: nekase isprisica po svakomu tila zglavku, i sav sklop nekase rastavi. Od zglavakah perstah zapocsmite, pak rukemu od mishicah rastavite; Mishice od Lakatah, zatim od trupa nekase odsiku ramena: i tako od noxnih cslanakah redom uzlazechi, cslanke od noguh, noge od golinah, goline od kolinah, i shto zaostaje, bedre od stegnah rastavite: i tu maistoriu polagano csinite, da zaradi duljine mukah, nevolju svoju pozna, koi

domorodnih bogovah posvetilishta bixechi, tugjega jest hotio shtovati Boga.« (Treći dio, *MUKA SVETOGA ARKADIE MUCSENIKA*, str. 167.)

»Prokopavshimubo zavratak kraj zaushnjaka onudamu cxelati jezik istergoshe.« (Treći dio, *MUCSENSTVO SVETOGA SIMEONA BISKUPA I drugih primlogih MUCSENIKAH u Perzii, iz Sozomena*, str. 255.)

»I zaisto u Ashkalonu, i Gazi Palestinskih Varoshih, Misnikah i xenskih glavah, koje za uvik Divicsanstvo biau Bogu prikazale, terbue rasicali jesu, i s-jecsmom posli napunite svinjami xderati jesu davali.« (Treći dio, *OD SVETIH MUCSENIKAH Koji pod progonstvom Juliana Odmetnika terpili jesu. OD SVETOGA CIRILLA i drugih Iz Theodoreta*, str. 276.)

Deskriptivne partije posvećene prizorima muke pisane su vrlo živo i slikovito kako bi se što vjernije dočarao svetac na stratištu i tako se što intenzivnije djelovalo na čitatelja. S druge strane, moglo bi se kazati da su opisi raznovrsnih i osobito surovih muka proistekli iz potrebe da se udovolji čitateljskoj znatiželji. Moguće je, naime, da su čitatelji tražili mnogo takvih detalja, pa im se izlazilo u susret.⁶⁴

Uz muku su najuže vezana i *čuda*. Čuda su, inače, važan sastojak srednjovjekovnih tekstova, budući da se njihovom prisutnošću najjače posvjedočavala Božja svemoć, ona su svagda bila neporecivi dokaz o Bogu kao vrhunskom koordinatoru cjelokupnog univerzuma i najpravednijem sucu. Po Bogu, čuda su činili Krist, Bogorodica⁶⁵, a zatim sveti ljudi. Kada je riječ o staroj Slavoniji, čuda svetog Ivana Kapistrana vjerojatno su najpoznatija i najbrojnija.⁶⁶

U *summi* kakva su *Dila svetih mučenika*, u artifičijelnim tekstovima, čuda su čest strukturalni element. Ima ih mnogo i teško ih je sve pobrojiti, no u biti ih je nekoliko vrsta i mogu se svesti na modele.

Prva je vrsta čuda, rekao bih, najčešća i najprisutnija. To je *dugotrajno izdržavanje raznih mučenja*. Neprirodna situacija iz perspektive suvremenog racionalizma, za stare čitatelje nije bila nerazumljiva. Čudo se normalno prihvaćalo zbog postojanja Boga i nije bilo diskutabilno. Na ovo se pitanje osvrnuo i sam Marević u predgovoru prvj knjizi:

»Mlogi od svetih Mucsenikah nisu bol nikakvi ochutili i u najkruchih mukah, nego u njimah pivali jesu, i falili Boga, s-csudom velikim sviuh okolo stojechih. Shto akosu koji bol koi ochutili, nisu nikada takvi koga podnositi nebi mogli, bivshi svi koliki s-millostjom Boxanstvenom ukripiti, i ujacsi,....«

Sljedeću skupinu čine čuda koja se događaju u tamnici ili na stratištu. Često mučenicima u tamnici preko noći zacjeljuju rane, oni izdržavaju i po nekoliko dana bez hrane jer ih krijepi Bog, svecicama pak nitko ne može naškoditi budući da ih čuva nevidljiva sila nerijetko predstavljena kao velika svjetlost ili nerazpoznatljiv lik, izuzetno sjajan. Evo nekoliko karakterističnih opisa:

»Dvanaesti pako dan, kada otvorishe tavnicu, i najdosheji imajuče kao sviche svelikom sjajnostjom svitle, kojese uternuti nebi mogle, tada kao gladnima kruhe posvetilishta donesoshe, dase barem tako s-gladom primorati oskvernje s-posvetilishtih njiovih. Alli oni, koji svetim Duhom Gospodina nashega ISUkresta jesuse hranili, csisti i neoskvernjeni od posvetilishtah njiovih ostadoshe.« (Treći dio, *MUKA SVETIH BONOZE I MAXIMILIANA VOJNIKAH. Od broja Herkulanskih Stariih pod Julianom Cesarom, i Julianom Groffom njegovim dana dvadesetoga Mيسةca Rujna*, str. 318-319.)

»Kada dakle, kako Vladaoc zapovidio biashe, nju u opchinsko bludilishte dovedoshe, i zaradi millosti Duha svetoga, kojajuje branila, i sviuh Gospodinu csistu i nedotaknutu csuvala, nijedan zaisto k-njoi pristupiti, jallioj shtogod ruxna ucsiniti, jalli rechi nesmide;« (Drugi dio, *DILLA SVETIH AGAPE, KIONIE, IRENE &c. MUCSENICAH*, str. 300.)

Čin mučenja božjih ljudi zapravo je bio javni čin, poseban oblik poganske zabave. Pojava čuda na takvom je mjestu višestruko učinkovita, pa ćemo nerijetko moći pročitati kako su se mnogi u »publici« obratili na kršćansku vjeru nakon što su bili svjedoci Božjega djelovanja. Treba kazati kako takva čuda nisu imala za cilj trajno zaštititi mučeničovo tijelo budući da je ono naprosto moralo poginuti da bi se spasila duša. Njihova je funkcija bila samo trenutačno odgađanje konačnog događaja, dakle tjelesne smrti, i, sukladno tome, očevidan dokaz Božje veličine. Ponekad se događalo da čudesno zbivanje, osim što ostavlja sveca netaknutim, kažnjava izvršitelje kazne, stražare i gledatelje na način koji je bio namijenjen mučeniku. Važna je, dakle, funkcija čuda, ne toliko njegova konkretnost. Navodim neka karakteristična čuda iz ove skupine:

»Dakle kada ova, slushajuchiga puk, i Sudac Gospodinu biashe rekao, iznenada oblak pun rose obkoli ljude, i plamenove ognja zapalitoga ugasi. Sverhu shta osupnivshi i Sudac, i puk, svi jednim glasom vikati pocseshe: VELIK, I JEDAN JEST BOG KERSTJANSKI, SAM NEUMERLI JEST.« (Treći dio,

MUCSENSTVO SVETOGA APOLLONIE DJAKONA I DRUGOVAH NJEGOVIH
Iz Rufina, str. 72-73.)

»A ova csuvshi Julia vishe negose izkazati moxe razljutit, ogollita u vrille vode baciti zapovidi. Koi kadbiga stermoglavce bacali, moljashe: *Gospodine ISUkerste, budimi u pomochi slugi tvomu.* I kapi, koje odskocsishe od Illicxah, vojnike veoma pogibelno popurishe, dajimse ukloniti nemogoshe. A sveti PATRICIA u kupalishte, kao u razladjenje unishavshi, kadbi zadugo u njemu brez svakoga kvara lexao, serdit Sudac zapovidi daga vojnici izvuku, i dase posice.« (Treći dio, *DILLA SVETOGA PATRICIE BISKUPA I MUCSENIKA*, str. 224-225.)

»Donesitemi smole, koja s-prixestokom vatrom uxexena neka bude, i u pech ribarnice izalita, i nekaji ondi pogmurite kashtiga vatre skoncsa. Gdie onaj Bog njiov u koga shkodljivim uffanjem vele da viruju. Gledajmo moxeliji osloboditi. I kadase onamo zamakoshe, nitibise bojali, negobi veseli na slavno Mucsenstvo ishli, iznenada kao rosom poshkropiti jesu, i oganjse umeksha, i smola ucsinise ladna, i sve shto za njiovu muku nemili vraxji cxelati biau spravili, ugasise, tako da nijedan bol u hudih nisu ochutili.« (Treći dio, *MUKA SVETIH BONOZE I MAXIMILIANA VOJNIKAH*, str. 316.)

»Tada zapovidi Anolin po kamenu cripovje prosterti, i ondi valjati svete Mucsenike: A kadase valjashe, odma ucsinise dim kakono magla sverhu njih, tako dase cripovje ljudma vidjashe kao supraxica iz furune, i poduze strah sve, koji biau ondi. A sveti Mucsenici stajashe neuvriditi, i nigdishe neubishe... I kada bi ucsinito, zapovidi nji u srid plamena baciti: a sveti Mucsenici prikerstivshise, hittiti jesu u srid plamena, i takise plamen na csetiri strane razdili, xeguchi one, kojiga zapalishe. A svecem Boxjima neizgori ni vlakno s-glave.« (Treći dio, *MUKA SVETIH FIRME I RUSTIKA DANA DEVETOGA MISECA KOLOVOZA*, str. 356-357.)

Specifičnu vrstu čuda, koje se osamostalilo i postalo svojevrsni *loci communes*, čine tzv. *pripitomljene divlje životinje*. U vrlo popularnim legendama o svetoj Tekli i svetom Eustakiju, recimo, korišten je upravo taj motiv. Kada se, naime, mučenici izvedu u amfitetar, puštaju se na njih krvoločne životinje, no redovito dolazi do obrata: umjesto da ih rastrgnu, životinje im se umiljavaju, ližu ruke ili noge:

»A oni od straha pustishe najgorjega Medvida, koi, kako govorau, onaj dan tri csovika biashe ubio. I priblixase k-tilenom svetih, i ni u jedno nedirni. I kada proide, dojde k-svetomu Androniku, i sidechi liza rane njegove. A sveti ANDRONIK nasloni glavu svoju na Medvida, i draxiogaje dase raserdi, i da berxje izdahne. A Medvid ucsinise odma kao pripitomit.« (Drugi dio, *DILLA SVETIH TARAKA, PROBE, I ANDRONIKA MUCSENIKAH*, str. 397.)

Čuda poslije tjelesne smrti također su uobičajen dio starih hagiografija. Pored smjerna i bogobojazna života i mučeničkog završetka, čuda *post mortem* važan su činitelj definitivne potvrde da je doista riječ o svetom čovjeku i da se proces beatifikacije može privesti kraju. U *Dilima svetih mučenika* ta su Božja znamenja vrlo česta. Prema svojoj naravi mogu se ponovno jednostavno razdijeliti u manje skupine: voda uvijek izbacuje tijelo mučenika, životinje nikada ne jedu tijelo, na mjestu gdje je svetac pokopan događaju se čuda.

»Koje kada Vladaoc u viri Gospodinovoj tvrde i neganute vidi, svekolike zajedno zapovida u dubljinu morsku utopiti, neznajuchi nezdušan shto csini. Ovobo svetima nie smert bila, nego Kershtenje. Alli i oviuh tilesa, s-Boxjim, brez dvojbe, providjenjem csitava i neoskvernjena valovi morski na kraj briga izbacishe, koja ovi, koji zaradi posluxenja zajedno doshli biau, primishe i odnesoshe, i u jedan grob metnishe: od kojih mloge kriposti, i zlamenja csudnovata do sadashnjega vrimena svimase csine.« (Treći dio, *MUCSENSTVO SVETOGA APOLLONIE DJAKONA I DRUGOVAH NJIEGOVIH Iz Rufina*, str. 73-74.)

»Gavran dakle ptica mlohava i prilina, ne daleko sidechi, kao s-cernim svojim oblicsjem turovno hodilo ukazujuchi, kadbi dolazeche ostale ptice, zaradi hitrih krilah strashne, s-nikom naglostjom iz daleka tirala, dolazechega takogjer iznebrua golemoga Kurjaka niti lino tercsecheg od tila otira. A on okrenuvshi glavu na pogled svetoga tila zacsudit stajashe, i kako virujemo, csudjashese straxi Angjeoskoj.« (Drugi dio, *MUKA SVETOGA VINCENCIE ILLITI VINKA DJAKONA*, str. 259.)

»Zatim izvukoshega uboice iz vode, i neukopana ostavishe. Alli niti xivine, niti ptice, njegovogse tila nedotaknushe,...« (Treći dio, *KNJIGA CERKVE GOTSKE OD MUCSENSTVA SVETOGA SABE*, str. 334-335.)

»Tada sluge opake tilo svetoga sverhu visoka kamena podignuvshi, u duboku zemlju jamu bacishe. A tilo upavshi niese rasulo, veche kakono daje mirno onamo

donesheno: a vidloseje daje na nikoliko mistah ranito od oshtroga kamenja. S-ovim dakle nacsinom priserdcasani L E O N pridobivshi vruga, plemenite krune zasluxio jest. A jere pravo biashe da velicsnost stvarih ucsinitih na ossobitu njegovu diku uzderxise, i uspomena dobrocsinstvih za potverdjenje istih stvarih ostane, isto misto dosada ostaje, koje zaisto prie, kada tilo svetoga onamo donesheno jest, stermo biashe, i nepristupljivo, tako da od samoga pogleda biashe pogibelno, sada pako po svetomu ucsinito jest tvrdo i stalno, i nikakve pogleda biashe pogibelni nejmajuhe. Csestobo i ljudi i xene, i ostale xivine sputa zashavshi k-onomu stermu dolaze, i nikakva truda nechute. I najvecha kadkad kolla onamo od marve dovucsena upavshi, od svake pogibeli prosta jesu ostala. I ovo zaisto misto po Boxjemu daru, tako ugodno ucsinito jest.« (Treći dio, *BORENJE SVETOGA LEONA I PAREGORIE. Koji Mucsenstvo podnesoshe u Patari u Licii dana shestoga Miseca Serpnja*, str. 204-205.)

»Najposli kadseje dite za mlogo danah mucsilo, da najposli dojdoshe u Hadu, kojase Kartagjinska zove, u varosh Prekones; a biashe u istomu mistu priveliko mloshtvo grobovah svetih, alli dite ovamo onamo iduchi ozdraviti nemogashe. A kada Bog hoti razglasiti trud i kripost svojih slugah, dojde Dite k-grobu, gdi tilesa blaženih Mucsenikah FIRME i RUSTIKA odpocsvashe. Megjuto Gaudencia zadugo od sablazi kinjit, kakose dotakni groba Mucsenikah, od vruga bi oprostit, i nishtamu vishe djavao ucsiniti nie mogao.« (Treći dio, *MUKA SVETIH FIRME I RUSTIKA DANA DEVETOGA MISECA KOLOVOZA*, str. 359-360.)

Osim nadahnutih ispovijedi, fantastičnih prizora muke i raznolikih čuda, još je jedan narativni element važan za te tekstove, a to su *vizije*. Kao i prethodne, bogato razrađivane pripovjedne jezgre, i viđenja se javljaju u artificijelnim formama, od kojih su neke već imale obilježja složenih epskih tekstova, malih srednjovjekovnih romana.

Vizije su, inače, kao izdvojen žanr, dobro zastupljene i u srednjovjekovnoj hrvatskoj književnosti. Rado su bile čitane budući da su se u njima obrađivale teme posljednjeg suda i paklenog svijeta, teme koje s toliko detalja drugdje nisu bile prikazivane.

Viđenja koja se nalaze u Marevićevu prijevodnom zborniku nisu, dakako, istoga statusa kao vizije što se javljaju kao razvijene forme pripovjedanja. U djelima martira one su jedan od još uvijek neosamostaljenih elemenata priče. Njihovim uklapanjem stari su pripovjedači postizali dvojak učinak. Na razini strukture viđenja

su predstavljala proširke zahvaljujući kojima je tekst postajao za čitatelje zanimljiviji, a ujedno i složeniji. Na svjetonazorskoj pak razini različiti snovi ili ukazanja dodatna su potvrda Božje svemoći, jedan u nizu dokaza da je Stvoriteljevo oko neprestano usmjereno prema ustrajnim i bogobojaznim osobama. Putem viđenja mučenicima se prenose izravne ili simbolične poruke, jača ih se u njihovim mukama, upućuje ih se prema konačnom cilju.

Viđenja nisu prisutna u *Passiones historicae* i panegiričkim opisima. Tu ih naprosto nije bilo moguće razviti budući da se radnja izlaže dijalozima što se brzo smjenjuju, pa deskriptivnim partijama nije bilo mjesta. Konačno, sudski zapisnici i dokumenti nisu bilježili takve stvari, u njima spisateljska fantazija nije dolazila do izražaja. Viđenja su definitivno proizvod mašte, a njihovim se uklapanjem tekst širi u smjeru artificijelne tvorevine koja želi posvjedočiti i neke druge kvalitete osim dokumentarnih.

Bilježim jedno snoviđenje:

»I zaisto shtoje MARIANU, posli onoga mucsenja tila kruto spavajuchemu, Boxje dostojanje na pokripljenje spasonosnoga uffanja ukazalo, probudit ovakoje nami on isti kazivao. *Prikazanomie*, veli, *Bracho veoma visoko, i snixno pristolje, na komu niki na misto sudca sidjashe, ondi biashe skela, nie s-niskom pripovidaonicom, niti s-jednim skalinom uzlazljiva, nego s-mlogimah skalinah uredita, i uzlazka veoma visoka: i prikucsvashese Ispovidnikah sve redom csette, koje onaj sudac na macs voditi zapovida. Tada csujem glas jasan, i neizmiran govorechi: MARIANA primakni. I penjase na onu skellu, i evo iznebrua ukazamise CIPRIAN sidechi obdesnu onoga Sudca, i pruximi ruku, i podixeme na vishje misto skelle, i nashkubivshise recse: HODI, SIDI SAMNOM. I ucsinjeno jest, dasuse poslushale i druge csette, ja takogjer shnjimih sidechi: i ustade onaj Sudac, i miga pratismo u dvor njegov. A putnam biashe po mistu raskoshnih livadah, i zelenih shumah s-veselim granancih odicsenih. Cipresi penjuchise u tavnu visinu, a verhovi u nebo upirujuchi, dabi mislio, misto ono po svemu okolishu s-gaih zelenih okrunito, a u polak bistroga Studenca kut s-tekuchih vrillih, i primlogi Sook obilan izlzashe. I evo odma od ocsiuh nashih Sudac onaj izcseznu. Tada ondi CIPRIAN shajlicu, koja sverhu briga Studenca biashe napunio, pioje, i opet napunivshi pruxi meni, i radsam pio. I kadbi Bogu zafaljivao, s-moim, recse, glasom probudit ustado.« (Prvi dio, MUKA SVETIH JAKOBA I MARIANA. I drugih primlogih Mucsenikah u Numidii, str. 267-268.)⁶⁷*

5.

Sveci i svetece koji se u *Dilima svetih mučenika* prikazuju plošne su osobnosti, u cijelosti tipizirane. U njihovu oslikavanju nema razvijenih karakternih osobina, a psihologija im je ujednačena. Svi martiri na isti način ispovijedaju svoju vjeru, jednako su postojani, jednako podnose mučenje i jednako gube tijelo čuvajući dušu. Oni su apsolutno pozitivni junaci i kao takvi su izvrstan model oponašanja.⁶⁸

Razlika među martirima, razlika je samo u imenu. Sve ostalo je identično. Njihova shematiziranost vjerojatno je jedan od razloga što se priče o njima proširuju različitim stravičnim mukama, kao i viđenjima koja su neki od njih doživjeli.

Standardna su svetačka obilježja sljedeća:

1. Nemaju materijalnih dobara, a ako ih i imaju dijele ih siromasima;
2. Čuvaju se gastronomskih, erotskih i svih drugih oblika zemaljskih uživanja - asketski, a ne eudajmonistički moralni kodeks;
3. Život provode u molitvi;
4. Ne žele se pokloniti poganskim bogovima i ispovijedaju trojedinog Boga;
5. Vrlo mudro odbijaju prigovore;
6. Tjlesno umiru nakon grozних muka i nastavljaju duhovno živjeti;
7. Njihovi su grobovi i relikvije mjesta čudesnih događanja.

Osim pobrojanih obilježja, kod svetica se još posebno apostrofiraju dva: djevičanstvo i tzv. »muško srce«⁶⁹. Na dosta se mjesta, recimo, kaže:

»Ovajbosam dan vami navistio dase slavi, koi ponavlja uspomenu velikoga onoga borenja, koje u xenskomu dodushe tilu, alli s-vitezkim, i vishe nego Mushkim serdcem, csudnovata sa svime i onima, kojisuju, kadaseje borila, gledali, i onima, kojiciche csuti od onih, koji doisto toliko smertno ovo hervanje prokushashe, pribloxena Xena JULITTA ucsini (ako josht poshtenja razlog dopushta daju xenom nazovemo, koja s-junacskom serdca jakostjom slabo xenske naravi stanje jest nadvisila) s-koje jedne velikoserdcnostjom i stalnostjom scinim daseje naivishe poplashio i uzdertao opchinski kolina csovicanskoga dushmanin, nemogavshi podnositi, daga pridobivaju xene;...« (Treći dio, *MUCSENSTVO SVETE JULITTE. Iz istoga svetoga Bazilie Velikoga*, str. 128-129.)

Ili:

»Koi dakle odsele odgovor uffatise mogu imati mushke glave, akosu mekani i bojazljivi? A koje oproshtenje, kada jako i mushki vladajuse xene, kada tako serdcasno na bogoljubnosti borenja polaze?« (Treći dio, *MUCSENSTVO SVETE DROZE DIVICE. Iz svetoga Ivana Zlatoustoga*, str. 175.)

»Muško srce« je simbol nastao, kao i većina simbola, u procesu kondenziranja stvarnosti i njezina »sabijanja« u jezični materijal, pri čemu je, dakako, stvarna semantika preoznačena. U tekstovima o mučenicama namijenjena mu je karakterološka uloga. Uporaba ovoga simbola brzo »diže« iz kolektivne memorije cijelo paradigmatško polje potrebno da bi se stare junakinje automatski izdvojile iznad svih ostalih pripadnika svoje zajednice.

Osim toga, karakteriziranje žena muškim atributima (a što se, zapravo, nije izgubilo ni danas), implicitno upozorava i na čvrstu strukturiranost staroga svijeta u kojemu je muškarcu namijenjena povlašćena uloga i neka vrsta »mjerila svih stvari«. Konačno, veliki su broj martiroloških tekstova napisali crkveni oci, pa nije neobično što su koristili baš tu oznaku za isticanje nečega tako uzvišenog kao što je umiranje za Krista.

Razlozi bilježenja svetačkih legendi prvenstveno su razlozi *čuvanja spomena* na one koji su živote posvetili kršćanskoj vjeri u prvim stoljećima nakon rođenja Kristova. Veličinom svoje žrtve oni su zaslužili trajni spomen, te je i dan njihova štovanja dan kada su mučenički umrli (*dies natalis*). Spoznaja o potrebi bilježenja onoga što se događalo nije ostala neosviještena i nezapisana:

»V l a s t i t o g a i domorodca Arelate Varosha priblexenoga GJENEZIU Mucsenika, koiseje u njemu i rodio, i zato i otranio; koiga i brani, jerje u njemu umro, slaviti i uzvisivati josht iz pocsetka sviuh pravovirnih nastojanja, sviuh poboxnih jesu morale knjige: da tolike vridnosti slavni nauci od virnih pisaocah zabilixiti, i xivotvornom uspomenom priporcusiti, neoskvernjeni i csitavi k-unukom dojdu; kojebi zacsudjenje vazda csinilo nove, a shtovanje bi svidochilo stare. Alli jere nastupajuchi sebi u nestalnih vrimenah ljudi jesu volili ova megju sobom jedan drugomu za uspomenu pridati, nego u knjige bilixiti, sada barem od potrebe jest, virnim pismom doshastomu vrimenu poslati, dase ona, kojase josht s-uspomenom xivom stvarih, kakosu ucsinita, kazuju, izcseznuvshi s-vrimenom vira jalli pridajuchih, jalli primajuchih, neuzviruju laxljiva.« (Treći dio, *MUKA SVETOGA GJENEIZE MUCSENIKA ARELATSKOGA. Ispisana od Blaxene uspomene PAULINA Biskupa*, str. 180-181.)

Pored ovoga razloga, na drugom je mjestu svakako *vjersko-prosvjetiteljski*. Djela svetaca djela su uzorita i idealna, i nema boljega primjera koji će »užeći« duše vjernika za bogoljuban život od priča u kojima se trpe najnevjerojatnije muke da bi se steklo nebesko carstvo:

»Poshtuj dakle sveserdno onoga, koi mucsenstvo priterpio jest, da s-voljom Mucsenik postanesh, i najposli brez progonstva, brez ognja, brez boja, i ranah vridan budesh istu plachu shnjimih zadobiti.« (Treći dio, *GOVORENJE SVETOGA BAZILIE VELIKOGA OD SVETIH CSETRDESET MUCSENIKAH*, str. 147.)

Poslije su se motivacije množile, a jedna od važnijih i vitalnijih sigurno je, kako sam već konstatirao na jednom mjestu, *čitateljska potreba* za upravo takvom vrstom tekstova, koji su u cijelosti pogodovali pučkom tipu religioznosti, ali i pučkom osjećaju što je to dobro i zanimljivo štivo. Spisatelji, dakle, nisu trebali navoditi razloge zašto posežu za djelima ovoga ili onoga martira, razlozi su se predmnijevali. Oni su, međutim, to činili naglašavajući ako ne oba prva razloga, ono barem jedan od njih, pretvarajući takve uvode u svojevrzne topose, gotovo obvezne inkoativne dijelove.

Ponekad se, međutim, može pronaći i osobito zanimljiva, zapravo izuzetno originalna motivacija za evokaciju kojega sveca. Primjer je takva neobična povoda prisutan u priči *BLAXENOGA ASTERIE. Biskupa Amazenskoga Iskazanje od Mucsenstva priverle Mucsenice E U F E M I E* (Treći dio, str. 74-79.). Riječ je o kraćem tekstu u kojemu je pripovjedača na govorenje potaknula - slika. Pro-matrajući »maljariju« na zidu, Asterije se živo prisjeća mučenice Eufemije. On, zapravo, interpretira ono što je slikar zaustavio u prostoru oživljavajući prizore koju su, doduše, već prepoznatljivi, no koji u njegovu tumačenju dobivaju drukčiju dimenziju. Jer, ton kojim on ispovijeda svoje impresije blizak je tonu kakva dnevničkog, vrlo privatnog zapisa i vidno se udaljuje od navade zatomljivanja subjektivnosti u ovom žanru. Njegov postupak svjedoči o razvijenijoj spisateljskoj svijesti koja u životima svetaca vidi i mogućnost vlastita iskazivanja. Asterijina priča počinje ovako:

»I. Odnomadne, o ljudi, Demostena verloga onoga pripovidaoca u rukuh imado, i ono Demostena govorenje, u komu na Eskina zubatimah razloxenjih naskacse. A zadugo shtiuchi, i gotovo zaspavshi, potribovaosam mallo proshetatisse, i prohodati, da umorna od truda pamet mallose razgali. Izishavshi pako iz kuche, posli negosamse na piacu mallo shetao, odande neimajuchi drugoga posla, odo u

Cerkvu dase pomolim. I kada i ovo dovershivshi, kraj nikoga jednoga prikritoga pridvorja prolazi, smotri u njemu izmaljane nike slike, kojeme svega zaderxashe. Rekaobi daje Eufranorova (a) maistoria, jalli od onih kojegagod, koji nigda glasoviti maljari biau, ne drugacsie maljajuchi, nego kao dabi xive prilike na dasakah iznosili. Hodi pako amo, ako hochesh: jere i sada vrime imam iskazati: i jachu maljanje istomacsiti. Mibo Knjixevnici nejmamo gorje farbe, nego imaju maljari.

(a) Ovaj biashe maljar u staro vrime glasoviti.«
(str. 75.)

Sve što slijedi nakon uvodnog dijela utemeljeno je na analizi kompozicije i boje, načina na koji je slikar nastojao vjerno dočarati »borenje« svete Eufemije. Pisac se ne usteže iznijeti vlastite dojmove i komentare. On opširno pripovijeda o onome što vidi, inzistirajući posebice na opisu emocija koje se javljaju u gledatelja zahvaljujući slikarevoj sposobnosti, ali još i više zbog osjetljivosti onoga koji promatra. Vrlo osobna perspektiva odvojila je priču o Eufemiji od ostalih djela zastupljenih u zborniku. I dok je u drugim pripadnicima žanra spisatelj sebe potiskivao trudeći se zauzeti nadosobnu perspektivu, ovdje je postupio upravo suprotno: važno je upravo isticanje osobnog dojma.

Vrlo rijetka motivacija izdvojila je tekst o Eufemiji iz njegova konteksta. Iako kratak, on je doista lijep primjer proze u kojoj se o prepoznatljivoj građi govori na neuobičajen način. Isto tako, to je potvrda da se i u staro doba, kad individualnost, posebice literarna, nije imala ono značenje koje ima danas, znalo kako treba izložiti zadanu temu a da ona ipak poprimi osobna obilježja.

6.

U *Dilima svetih mučenika* samo su dvije vrste autorskih Marevićevih tekstova. To su uvodi/posvete i bilješke uz osnovni tekst. Sudeći prema poznatom opusu⁷⁰, Marević nije od onih pisaca koji bi stvarali tekstove u kojima će doći do izražaja kreativne sposobnosti rada u jeziku. Uostalom, u predgovoru prvoj knjizi autor je sam ispovijedio da niti je »rođeni Pivalac«, niti ima vremena za takav posao.

Zanimljivo je zagledati u bilješke naprosto stoga da bi se vidjelo što je tumačeno, što je potencijalnom onodobnom čitatelju moglo biti nerazumljivo i što bi, prema tome, zahtijevalo dodatno objašnjenje.

Ponajprije, Marević je pojašnjavao ona mjesta u tekstu koja su, zbog potencijalne višeznačnosti, mogla izazvati zbunjenost u čitatelja, odnosno navesti ih na krive i nepoželjne zaključke. On će, primjerice, istumačiti kako razumjeti odrednicu *brat* koja se pojavljuje uz imena nekih biblijskih osoba (I, str. 1-2.), zašto se Rimski crkva može zvati i Poglavicom (I, str. 15.), mogu li djeca dopasti paklenih muka (I, str. 126.), što znači odredba *dijete* uz ime mučenika (II, str. 52.), zašto kršćani ne mogu vojevati (II, str. 88-89.), zašto se mučenici nazivaju i *odmetnici od svijeta* (II, str. 206.). Konačno, ponegdje Marević upozorava i na pretjerivanja u govoru o nekom mučeniku. Takav je, recimo, dio u tekstu *POFALA data SVETOMU FOKI MUCSENIKU. Od svetoga ASTERIE Biskupa Amazenskoga* (Treći dio, str. 233-243.) u kojemu se kaže:

»A manje neshtuju Rimljani FOKU, nego PETRA i PAVLA (a).« (str. 240.)

Toj je rečenici Marević pridao sljedeću bilješku:

»(a)Ovdie mlogo vishe recseno, negoje istina. Mlogobo vechma slavi Rimski Cerква SS. Petra i Pavla, nego i jednoga drugoga svetca, ossim Divice MARIE.«

Sljedeće što Marević stavlja u bilješke jesu objašnjenja neuobičajenih, i za slavenskog čovjeka 18. stoljeća vjerojatno nepoznatih riječi koje je pisac u osnovnom tekstu preveo na hrvatski jezik. Svejedno, međutim, on navodi i latinski izraz s prikladnim tumačenjem. Navodim nekoliko takvih leksema: hiljadnik (lat. *Tribunus*), vladanje (*Officium*), novajlija (*Catechumen*), skela (*Catasta*), Živozdrava kapija (*Sanavivariam*), gromača (*Rogum*), božica Razbluda (*Venus*), Kampidolj (*Capitolium*) i sl.

Postupak je traženja adekvatne hrvatske riječi pojava uobičajena za rad naših starih književnih djelatnika. Time se trebalo pokazati bogatstvo hrvatskog jezika sposobnoga iskazati sve ono što postoji u drugim jezicima.

Iako su mučenička djela bila sama po sebi dovoljna da čitatelje potaknu na bogoljuban život, Marević nije propustio priliku da se ponekad u bilješkama i izravno obrati recipijentima kako bi ih u nešto uputio, nečemu ih poučio ili im pripremio. Karakteristične su sljedeće takve bilješke, gdje se kaže:

»(b) Ove ricsi dobro neka promatraju oni, koji nesamo nepaze u post na vrime jilla, veche, postiti moguchi, i vishe put prikodan jidu, scinechi daje dosti, shtu u post mesa nejidu. A shtoché oni, koi brez dopushtenja Cerkvenog meso, u dneve zabranjene xderu?« (Prvi dio, *DILLA SVETIH MUCSENIKAH. FRUKTUOZA BISKUPA, AUGURIE I EULOGJIE DJAKONAH*, str. 256.)

»(a) Svi koji nisu u krilu svete Katolicsanske Cerkve, dobro i pomnjivo neka ricsi ove svetoga Mucsenika promatraju, nebili, s-pomocho Boxjom, nesrichno svoje stanje poznavshi, istinu svete Cerkve kadgod ponizni obgerlili.« (Prvi dio, *MUKA SVETIH MONTANA I LUCIE I drugih Mucsenikah Afrikanskih*, str. 289.)

Ponekad Ivan Marević prostor ispod temeljnog teksta koristi i za raspravu o nekim, općenito rečeno, teološkim pitanjima. Dakako, način na koji se o njima raspravlja prilagođen je kontekstu i čitatelju kojemu je knjiga namijenjena. Takvih mjesta nema mnogo, a njihova je prisutnost uvjetovana potrebom razlaganja stavova koji su utkani u dijelove hagiografije, a prije su već bili predmetom crkvenih diskusija. Takvog je tipa, recimo, pitanje o opravdanosti zazivanja svetih (Prva knjiga, *DILLA SVETIH TRIFONA I RESHPICIE MUCSENIKAH*, str. 227.), pitanje o samoubojstvu (Drugi dio, *EUZEBIE CEZAREISKOGA BISKUPA Ispisanje Progonstva od Diokleciana i Maximiana Cesarah podignutoga. Iz knjige 8. Iskazanja Cerkvenoga po tolmacs. Valezie*, str. 128.), pitanje o čovjekovim osobinama i slobodnoj volji⁷¹ (Treći dio, *MUCSENSTVO SVETE PELAGJIE DIVICE. Iz svetoga Ivana Zlatoustoga*, str. 138-139.).

O posljednjem razmišlja se u odužem paragrafu:

»(a) Misto ovo svetoga Otca Zlatoustoga jest jedna guka, illiti jedan uzao, koise jedva moxe razvezati, moxe lasno rasichi. Nas vira Kattolicsanska ucsi, da nitko nejma od same svoje naravi u sebi ikakva dobra spasonosnog, nego da imamo sve po millosti, i daru Boxjemu. Mlogo je dakle manje istina da S. Pelagjia Divica ona tolika dobra, koja ovdí broi S. Otac, imala jest od svoje naravne kriposti, i brez sverhunaravne pomochi Boxje. Odkuda akobi tko hotio svaki mak na konac tirati, mogaobi rechi, da u ricsih ovih svetoga Otca zaderxajese zablugjenje Pollu Pelagjianacah, na sto i vishe godinah po smerti S. Ivana Zlatoustoga od svete Rimske Kattolicsanske Cerkve prokletu. Allí akobise ovaj uzao i ovako rasikao, nebi nimallo svetinji svetoga Otca nahudio, buduchi da u ono vrime stvar ova josht nie bila od svete Cerkve ocsitovana, i zato petoga vika Cerkvenoga biau niki i glasoviti u nauku, i u svetinji csastni zaisto ljudi, koji u ovomu zablugjenju s-ovoga

svita jesu priminuli, i kojih imena Uspomena jest dicsna i sveta u svetoj Cerkvi. Alli posli negoje zabludjenje ovo shestoga vika, kao krivovirstvo odsudjeno, koibiga znajuchi derxao, bio bi pravi krivovirac. Premda uzao ovaj mogaobise moxebiti ovako razvezati, daga nebi potriiba bila sichi, kadbise reklo, da gdi veli S. Otac, daje S. Divica *od sebe iste pravovirno i junacsko serdce &c.* donela, veli daje s-pomochoom opchinskom i svagdanjom to pripravila, ona pako druga po ossobitoj millosti Boxjoj imala. Tkobo nezna da millost Mucsenstva jest ossobita i izvanredna. Tko nezna, da serdce pripravno, dobru volju, i odluku u viri zaostati, premdabi morali poginuti, moxemo zadobiti po shtivenju dillah svetih Mucsenikah s-pomochoom Boxjom obicsajnom, i svagdanjom koju slugama svojima daje. Alli kada u priliku Mucsenstva dojdese, potribitaje millost vecha i ossobita. Najposli ili tko uzao ovaj rasikao, ili ovako razvezao, vira Kattolicsanska tvrda ostaje. Jer akobi bio sveti Otac ovdi i poffalio, mi od svete Cerkve nauka, koga ocsito sada poznajemo, odstupiti niti hocsemo, niti brez krivovirstva moxemo. Onje mogao zabluditi u ono vrime, kao csovik, neznajuchi josht dokoncsanje svete Cerkve, alli ova, po Duhu Svetomu ravnana, poffalliti nemoxe.« (str. 138-139.)

Posebnu pozornost zaslužuje nekoliko bilježaka u kojima Marević progovara o starim gradovima kao što su Sirmium, Cibalae, te Siscia (Drugi dio, *DILLA SVETIH TARAKA, PROBE, I ANDRONIKA MUCSENIKAH*, str. 371./Treći dio, *MUKA SVETOGA KVIRINA MUCSENIKA BISKUPA SISECSKOGA*, str. 87.). Jedan je tomu razlog svakako lokalpatriotski, ponos što su među slavnim mučenicima svoje mjesto pronašli i oni koji su vezani uz autorovu domovinu, koja, eto, ni u tom pogledu nije manje vrijedna u odnosu na druge kršćanske sredine. Osim toga, prostori nekadašnjih gradova Sirmium i Cibalae u Marevićevo su vrijeme pod duhovnim patronatom biskupa Matije Krtice, njegova dobročinitelja, pa je i to dodatni razlog da se gradovi te biskupije posebno apostrofiraju. Konačno, vjernici, pa i oni koji su živjeli u tim gradovima, možda nisu ni znali za njihovu slavnu prošlost. Autor se doista nije klonio velikih riječi, primjerene i umjesne patetike i edukativnog tona, kako bi ukazao na veličinu rečenih gradova:

»(a) SRIM, od kogase sada sva Derxava imenuje, bioje jedan izmegju najpoglavitiih sve Illiricske zemlje, i zato Panonie, sada Macxarske zvane, varoshah, i veoma glasovit. U njemususe porodili Decia, Aurelian, Probo, i Gracian, koji posli s-Rimskim Cesarstvom vladashe. U ovomu priglasovitomu varoshu csestosuse Rimski Cesari zaderxavali, i za dulje vrimena u njemu pribivali. U njemu

josht od Aposhtolskih vrimenah vira Kerstjanska kattolicsanska bi usadita, i Biskup prvi od istoga svetoga Petra Principa Aposhtolskoga ne toliko Srimu varoshu, nego svoj Illiriskojoj zemlji pripostavit bioje sveti Epenet. Za ovim od Aposhtola Pavla redit jest bio za Srimске varoshi Biskupa sveti Andronik, za ovim jest nastupio Eleuteria, i tako dalje; od kojih mlogih imena nami nepoznata jesu. U Srimu takogjer vlast i svitovna, i Duhovna sve Illiriske zemlje biashe najvecha. Csetvertoga vika, to jest posli 300. godinah po porodjenja ISukerstova prvi s-Cerkvom Srimskom jest vladao S. IRENEO Biskup, kojega ovdi pripisujese Mucsenstvo. Ossim koga sto devedeset i sedam Mucsenikah brojese u Imeniku Mucsenikah, koise svetoga Jerolima zove, koji u Srimu za svetu viru poginuli jesu, i kerv svoju dragovoljno prolili. Radi koga uzroka Srim mlogo plemenitii jest, nego dabise bili u njemu svi porodili Cesari Rimski. Alli gdie ta varosh tako plemenita i glasovita stajala? Ne na drugomu mistu, nego gdi sada jest Mitrovica, i u naokolo. Ovo nepridobito, i ocsito jest ukazao nash Stipan Sallagjia stolne Pecsujске Cerkve prinaucni Kanonik, u knjigi trechoj od starih Biskupatah u Pannonii na pog. I. Kod koga i druga mloga Srimu veoma dicsna viditise mogu. To samo ovdi josht bilixim, da ja samo onih Srimskih Mucsenikah dilla ovdi iz latinskoga na Illiriski jezik prinosim, kojih nehimbena, i istinita imamo dilla u Ruinartu a ne drugih, koja jalli nejmamo, jalli takva nisu.« (Drugi dio, *DILLA SVETOGA IRENEA BISKUPA SRIMSKOGA*, str. 314-315.)

Cibalae dobivaju sljedeći zapis:

»(a) Cibala, illi csibala varosh plemeniti u vrime Rimsko, sada kako i Srim, nigda poglaviti Illiriske varosh, ni imena nejma, nego u knjigah, i u uspomeni knjixevnikah. Kerstjanska u njemu vira josht od pocsetka, i u vrime Aposhtolsko, kakoje prilicsno, biashe usadita. Stolica takogjer Biskupova daje u njemu bila oko polak trechega Vika, to jest oko godine Isukerstove 250, tajatise nemoxe, buduchi danam to svidocse ova ista nehimbena dilla svetoga Polliona, kazujuchi: *da u pervashnjem progonsstvu Euzebia iste Cerkve csastni Biskup* Mucsenstvo jest podneo. Varosh pako ovaj, kao prinaucni Stipan Sallagjia jest ukazao, stajao jest izmegju Vinkovacah, Ivankova, i Nushtra, tako da straxnji kraj istoga Varosha jest na onomu mistu pruxit bio, gdi sada Vinkovci lexe, Brodcke Regemente glava. Tko vishe od Csibale varosha znati xeli, neka shtie Sallagjie Knjigu trechu *od Starinah Pannonie Pogl.3.*« (Drugi dio, *MUKA SVETOGA POLLIONA. Shtioca Cerkve CIBALITANSKE i drugih Mucsenikah*, str. 321-322.)⁷²

Bilješke uz glavni tekst u *Dilima svetih mučenika* Marević je u cijelosti prilagodio mogućnostima čitatelja slabije naobrazbe i na taj način otkrio da koga je Ruinartov zbornik zapravo prevoditeljski priredio. To znači da Mareviću nije stalo da u bilješkama pokaže svoju upućenost u različita znanja, nego da sva ona mjesta koja su mu se činila nerazumljiva, ili barem teže shvatljiva, maksimalno približi onima koji će tekstove čitati. Jer, čitat će ih da udovolje religioznim potrebama, a ne radi razmišljanja o teološkim pitanjima koja se u tekstovima pokreću ili zbog njihove povijesne vjerodostojnosti. Takvu svoju nakanu autor je nagovijestio već u prvoj knjizi, u kojoj je protumačio određene latinske riječi, neke zadržavši, neke zamijenivši adekvatnijom hrvatskom riječju, a sve radi što lakše recepcije. Pa čak i onda kad je na nekim mjestima riječ o pitanjima koja su bila predmetom teološko-filozofskih spekulacija, autor je pojednostavnjivao složeni misaoni kontekst koji bi se u takvim slučajevima, inače, mogao aktualizirati. Njegova je namjera jasna: on *Dila* prevodi za točno određeni konzumentski sloj, za one koji će se njima inspirirati na bogoljubniji život, pa im zbog toga treba pomoći da što lakše razumiju i prihvate ono što se u zanimljivo ispričanim pričama nudi kao uzorit model ponašanja. To, dakako, ne znači da zbornik nije namijenjen i drugim recipijentima, recimo duhovnicima ili svjetovnim osobama odgojenim na latinskoj, nabožnoj i »profanoj«, literaturi. To samo znači da je pri sačinjavanju bilježaka Marević svejednako na umu imao čitatelje koji potrebna predznanja nemaju i kojima treba pomoći u upoznavanju s najnužnijim pretpostavkama. Trud njegov doista ide prema »bogoljubnom štociu«, kako on to na više mjesta ističe. A da bi on zaista stekao duhovnu korist, trebalo mu je ponešto pojasniti na način njemu prihvatljiv, način rasterećen bilo kakvih nepotrebnih, »znanstvenih« dodataka. Doista, kada se zagleda u ono što Marević nalazi za potrebno rastumačiti, lako je vidjeti da je riječ o činjenicama koje bi danas bilo nepotrebno detaljnije razjašnjavati, budući da ulaze u fond općeg znanja. Za slavonskog čitatelja s prijelaza stoljeća takva se znanja, međutim, nisu podrazumijevala, i trebalo ih je u posebnom dodatku naznačiti.

Sve nam to govori da je, i sto godina nakon oslobođenja od turske dominacije, razina obrazovanosti u Slavoniji još uvijek niska i da je čitateljima onoga vremena trebalo rastumačiti cijeli niz elementarnih činjenica. Ivan je Marević toga svjestan, pa se koristi prilikom da u knjizi, osim religioznog nauka, ponudi i niz drugih obavijesti koje mogu pridonijeti unapređenju svijesti slavonskog čovjeka.

Uoči novoga razdoblja, razdoblja u kojemu je književnost stavljena u funkciju konstituiranja moderne hrvatske nacije⁷³, Ivan Marević prevodi i priređuje djelo neosporno srednjovjekovnog poetičkog statusa. *Dila svetih mučenika* zbirka su žanrovski vrlo starih tekstova o martiricama i martirima iz vremena kad kršćanstvo još nije bilo priznato kao službena religija (ono stječe taj status 381. godine). Neki su tekstovi anonimni, neke su pak napisali znameniti crkveni oci i to u vrlo dalekim stoljećima. Ako se Marevićev prijevod promatra u kontekstu ukupne hrvatske književnosti do njegova vremena, on je svakako neobična činjenica, arhaični i zakašnjeli eho odavna dovršenih književnih tendencija. U slavonskom kulturnom kontekstu *Dila svetih mučenika* ne izazivaju, međutim, preveliko čuđenje. Jer, na prostoru gdje se za prosvjetu skrbe isključivo franjevački i isusovački duhovni red, gdje su prisutne i snažne protuprosvjetiteljske tendencije (Antun Ivanošić, Josip Stojanović, Đuro Rapić), različiti nabožni žanrovi prije su pravilo nego izuzetak. Osim toga, tijekom 18. stoljeća slavonski su kulturni djelatnici i na području proze i na području poezije i na području drame stvorili različita djela kojima je namjera prvenstveno vjersko-poučna. Jedino čega nije bilo, upravo je hagiografski zbornik koji na jednom mjestu okuplja tekstove o tzv. »krvnim sveticama i svecima«, a koji bi svojim zanimljivim pričama potaknuo čovjeka na veću pobožnost i štovanje svetaca.⁷⁴ Tu je žanrovsku prazninu ispunio Ivan Marević. Bez velikih literarnih i estetskih pretenzija⁷⁵, bez želje da bude, kako on to sam ističe, »pivalac«, on jednostavno prevodi, težeći isključivo određenom cilju (duhovna korist) i rukovodeći se jednim kriterijem (razumljivost). Marević je, prema tome, pragmatik zaokupljen konkretnim djelovanjem među pukom. U tu je svrhu uposlio i svoju lijepu slavonsku ikavicu i tipičan, regionalni leksik. Riječi poput: *putnjičav, majur, duvar, sindžir, koršović, jedek, štranjga, iznebrua, obaška* i njima slične svakako su dobro prilagođene jezičnim navikama čitatelja nekadašnje Slavonije.

U jednome se, međutim, Marević morao pomalo udaljiti od onodobnog čitateljskog ukusa. Riječ je, dakako, o latinskoj sintaksi, o kompliciranim rečeničnim periodama. No, takav stil pisanja uvjetovan je radnim predloškom i velikom starinom prikupljenih tekstova, pa autoru, koji posebno naznačava da je bio krajnje vjeran Ruinarovoj knjizi, nije preostalo ništa drugo do da poštuje izvornik. Samom Mareviću, inače, organizacija rečenice po latinskim sintaktičkim zakonitostima

nije bila strana, što se, uostalom, može vidjeti u predgovorima. Sva su tri uvoda pisana kultiviranom retoričkom manirom, s odnegovanim frazama, knjiškim redom riječi i stalnim, stajaćim, stilskim dodacima.

Dila svetih mučenika imaju svoje mjesto u zborničkoj hagiografskoj tradiciji dobro posvjedočenoj u hrvatskoj književnosti; no, u vrijeme kada se javljaju, *Dila* su i tematski i žanrovski i stilski pojava zakašnjela. Osim po svojoj kulturnoj i vjersko-prosvjetnoj vrijednosti, *Dila* su simptomatična još po nečemu. Naime, upravo će Ivan Marević prijevodom Ruinartova djela definitivno završiti praksu obrađivanja mučeničkih svetačkih života kojoj su svoj prilog dali pisci poput Vrančića, Kašića, Glavinića, Gašparotija. Nakon njega, ta praksa više neće uskrsnuti na način starih hrvatskih spisatelja, a ono što su poslije u tom žanru činili npr. Franjo Iveković ili Maksimilijan Lach bit će ipak drukčiji proizvodi drukčijih vremena.⁷⁶

D I L L A
S V E T I H
M U C S E N I K A H

NEHIMBENA I IZABRANA

S TRUDOM I P O M N J O M

O . P . T E O D O R I K A R U I N A R T A

R E D A S . B E N E D I K A M I S N I K A

S K U P P I T A , R A Z A B R A N A I N A S V E T L O S T D A N A

A P O

I V A N U M A R E V I C H U

S T O L N E P E C S U I S K E C E R K V E K A N O N I -

K U S V E T E B O G O S L O V I C E N A U C S I F E L Y U , X U P -

N I K U N I M E T S K O M U I O K O L I S H A I S T O G A

I M E N A V I C E - A R K I - D I A K O N U

Za Korist Duhovnu Svega Ilirickoga Naroda iz
Latinskoga Jezika na Iliricki prinesena i u tri
Dila Razdijela.

Dr. Ia. 16
74

D I O P E R V I

Jean J. Wahse
S Dopushtenjem Staršbinah.

U O S I K U ,

Slovih I V A N A M A R T I N A D I V A L T , p r i v i l .

Knjigotitca. 1800.

D I L L A
S V E T I H
M U C S E N I K A H
N E H I M B E N A I I Z A B R A N A

S-TRUDOM I POMNJOM

O. P. TEODORIKA RUINARTA

REDA S. BENEDIKA MISMKA

SKUPPITA, RAZABRANA I NA SVITLOST DANA

A P O

I V A N U M A R E V I C H U

STOLNE PECSUISKE CERKVE KANONI-
KU SVETE BOGOSLOVICE NAUCITELJU, XUP-
NIKU NIMETSKOMU I OKOLISHA ISTOGA
IMENA VICE-ARKI-DIAKONU

Za Korist Duhovnu Svega Illirickoga Naroda iz
Latinskoga Jezika na Illiricki prinesena i u tri
Dila Razdilita.

D I O D R O G I [117] 2

S- Dopushtenjem Stareshinah.

U O S I K U,

Slovih IVANA MARTENA DIVALT, privil.
Knjigotifca. 1800.

D I L L A
S V E T I H
MUCSENKAH

NEHIMBENA I IZABRANA

S-TRUDOM I POMNJOM

O. P. TEODORIKA RUINARTA

REDA S. BENEDIKA MISNIKA

SKUPPITA, RAZABRANA I NA SVITLOST DANA

A P O

IVANU MAREVICHU

STOLNE PECSUISKE CERKVE KANONI-

KU SVETE BOGOSLOVICE NAUCITELJU, XUP-

NIKU NIMETSKOMU I OKOLISHA ISTOGA,

IMENA VICE-ARKI-DIAKONU

Za Korist Duhovnu Svega Iliriskoga Naroda iz

Latinskoga Jezika na Ilirieski prineshena i

Dila Razdilita.

D I O T R E C H I.

S-Dopushtenjem Staresbinah.

U O S I K U,

Slovih IVANA MARTINA DIVALT, privil.

Knjigotisca, 1800.

IZ DILLA SVETIH MUCSENIKAH

MUKA SVETIH
PERPETUE I FELICITE
i Drugovah njegovih.

*God. Isuk.
202. jalli
203.
Ruinart.
Pag. 80.*

I. Ako stari izgledi Vire, koji i millost Boxju svidosce, i naslidovanja u ljudma dilluju, zato u knjigah upisani jesu da shtienjem njiovim, kao s-prikazom stvarih i Bogse posh(t)uje, i csovik se ukripi; zashto nebise pisali i novi izgledi, jednomu i drugomu uzroku pristojni? budući da i ovi stari kadgod hoche biti i unukom potribiti, premda sada toliko prociniti nisu zaradi poshtenja kojese Starima daje. Neka gledaju, koji jednu kripost jednoga Duha svetoga prisudjuje, kadse vechma imadu procinjivati nova nikoja, nego najstaria, zaradi obilnosti millosti straxnjimah vikovom odlucsite. *U najposlidnjih bo danah, veli Gospodin, izlitchu od Duha moga sverhu svake putti, i prorokovatiche Sinovi, i kcheri njiove, i sverhu sluga i sluxbenicah mojih od Duha moga izlitchu: i mladichi vidjenja viditiche, i starci sne snitiche.* I mi takogjer, koji kako-

*Ex 2. Codd
mss. et editione
Holstenui.*

*Joel. 2.
28.*

*Actor. 2.
17.*

-----/116/

god prorocsanstva, tako i vidjenja nova takogjer obechana i poznajemo, i poshtujemo, i ostale kriposti Duha svetoga za naucsenje Cerkve derximo, kojoj i poslan jest, on isti sve darove dilechi

u svimah, kako je svakomu razdilio Gospodin, potrebito i ispitujemo, i na slavu Boxju shtienjem slavimo, da niti koja slabost, niti sdvohumljenje Vire bi scinilo, daseje samo kod starih millost Boxja zaderxavala jalli Mucsenikah, jalli uz objavljenja dostojanju: kada Bog vazda dilluje, kojaje obechao nevirujuchim za svidocsanstvo, virujuchim za dobrocsinstvo. I mi dakle shtosmo csuli, i ticali, i vami navishtujemo, Bracho, i Sinci, da i vi koji ondi biste, spomenitese od slave Gospodnje: i koji sada poznajete po csujenju, opchenje da imate sa svetih Mucsenicah, i po njimih s-Gospodinom Isukerstom, komuje svitlost i Dika, u vike vikovah. Amen.

POCSIMA MUKA.

II. Ufatiti biau mladichi Novalie (a)
REVOKAT, i FELICITA druga njeg-

*Mucsenici
ufatiti.*

-----/117/
va, SATURNIN i SEKUNDUL. Izme-
gju kojih i VIVIA PERPETUA, po-
shteno rodjena, obilno odranjena, kao
Gospoja udata; imajucha Otca i Mater,
i dva brata: drugoga takogjer novaliu,
i Sincsicha sisajuchega pri persih. Imade
pako ona okolo dvadeset i dvi Godine.
Ovache sada jurve odavde red Mucsen-
stva svoga kazivati, kako s rukom svo-
jom i s tolmacsenjem jest ostavila.

III. »Kada josht, veli, s-progo-
»niteljnih bismo, (a) i mene Otac o-

»dvernuti, i oboriti radi svoje ljubavi
»bi nastojao: *Otcse*, velim *vidishli na-*
»*priliku sud ovaj lexechi, Korshovich, illi*
»*shto drugo?* I recse: vidim. A ja re-
»ko njemu: *Jedali s-drugim imenom zva-*
»*tise moxe, nego shto jest?* I recse: ne-
»*moxe. Tako ni ja drugo mene rechi ne-*
»*mogu, nego dasam Kerstjanka.* Onda O-
»tac s-ovom ricsjom ganut, naserni na
»mene dami ocsi iskopa, alli mucσιο-

*Perpetua
kazuje
shtose
shnjom do-
godi.*

-----/118/

»meje samo; i otishaoje pridobit s-raz-
»lojenjih djavaoskih. Tada shto mal-
»lo danah bi brez Otca, zafali Bogu,
»i razgovori se, shtoga nebi. U istomu
»mallomu vrimenu, sveto Kershtenje pri-
»mili jesmo; a meni Duh nadahni, ni-
»shta drugo u vodi neiskati, nego u-
»sterpljenje putti. Posli mallo danah
»metnuti biasmo u tavnicu, i pristrashi-
»se; nikadabo nisam bila kushala takve
»tmine. O dana opora! zaparice veli-
»ke zaradi mloshtva! bojaza od vojni-
»kah! Najposli jadilasamse zaradi brige
»za diteshce. Ondi tade TERCIO i
»POMPONIA blagosoviti Djakoni, koji
»nami sluxishe, platishe, da za mallo
»satih pustiti u drugo tavnice misto,
»razladimose. Onda izishavshi iz tavnice,
»ce, svi o sebi radishe. Ja doja ditesh-
»ce od glada jedva xivo. Brixna za
»njega govori Matteri, ukripljiva bra-
»ta, priporucsiva Sina. Venilasam zato,
»jerbo nji smotri venuti zaradi mene.
»Takve brige mlogo danah pripati, i

»prietelasam da diteshce samnom u tav-
»nici ostane; i taki ozdravi i bia po-
»lakshana od truda i brige za ditesh-
»ce; i ucsinimise odma tavnica kao

-----/119/

»dvor, dasam ondi volila ostati, nego
»na drugom mistu.«

IV. Ondami recse Brat moj: »Go-
»spoja Sestro, jurve u velikomu do-
»stojanstvu jesi, i tolikomu, da i-
»shtesh vidjenje, i datise ukaxe ho-
»chelinas mucsiti, illi pustiti, A ja ko-
»ja znado dase razgovaram s Gospo-
»dinom, kojegasam tolika primila do-
»borcsinstva, pouffano odgovori: Su-
»trachuti odkazato. I iska, i ukaza-
»nomie ovo: Vidim listve zlatne csud-
»no velike, dopirajuče do Neba, i
»tako uske, po kojima nebi drugacsie,
»nego jedan za drugim popetise mogao:
»a sa stranah listavah svakojaka versta
»gvozdja zabiena. Biau ondi macsi,
»cxide, udice, hancxari, da akobise
»tko nepomnjivo, i gorri nepazechi
»penjao, bise posikao, i mesobise nje-
»govo na gvozdja nabolo. I biashe
»pod istimah listvami Axdaja lexecha
»csudno velika, koja uzlazechima za-
»side csinjashie, i strashashe, dabise ne-
»penjali. Popese pako SATUR prvi,
»koi posli sebe za nas hotence prida-
»de, i onda kadasmo ufatiti bili, s na-
»mih nebiashe: i dojde naverh listavah,

*Vidjenje
Perpetue.*

-----/120/

»i obratise k-meni, i recsemi: PER-

»PETUA csekam na tebe. Alli pazi
»date neujide Axdaja: i reko ja: *Ne-*
»*chemi nahuditi u ime Gospodina ISUker-*
»*sta*. I ispod istih listavah kao boje-
»chise mene, polako podixe glavu; i
»kada na prvi skalin stado, stadomu
»na glavu. I uzigjo, i ugleda bashcsu
»neizmirno shiroku, i upolak bashese
»sidechega sida csovika u hodichi pa-
»stira privelikoga, muzechega Ovce: i
»na okolo stojeche u bilu mlogo hilja-
»dah. I dixe glavu, i pogleda u me-
»ne, i recsemi: dobro doshla Tegnnon:
»(a) i viknime, i od Sira, shtoje mu-
»zao, daomie kao skrishku, i ja uzo
»s-rukami sklopitimih, i jido: i svi o-
»kolo stojechi rekoshe: Amen. I na
»jav glasa probudise xvachuchi josht
»neznam shto sladka. I kaza odma Bra-
»tu momu, i razumismo dache muka
»biti, i pocsesmo nijednoga vishe uf-
»fanja imati na svitu.

V. »Posli mallo danah glas dojde,
»dachemo ichi na sud. Dojde pako i

-----/121/

»Otac moj iz Varosha, koi sav spao
»biashe od jada, popese k-meni, da-
»me svucse govorechi: Smillujse, kche-
»ri, starosti mojoj; smillujse Otcu, a-
»kosam vridan dame Otcem nazovesh.
»Akosamte s-ovimah rukamih na ovaj
»cvit mladosti priveo; akosamte pripo-
»stavio svoj brachi tvojoj, nemojme
»dati za poruganje ljudima. Pogledaj
»na Brachu tvoju, pogledaj na Matter

»tvoju, i na Tetku, pogledaj na Sina
»tvoga, koi i za tebe neche mochi xi-
»viti. Popustise da nas svekolike ne-
»smaknesh. Nitkobo od nas neche slo-
»bodno govoriti, ako ti shtogod u-
»sterpish. Ova govorashe Otac zaradi
»svoga pomillovanja ljubechimi ruke,
»i bacajucsise prid moje noge, i pla-
»csuchi ne kcher, nego Gospoju mene-
»je nazivao. A jasam Xallila starost
»Otca mojega, da sam od svega roda
»mojega nebi imao veselje od muke
»moje, i kripilasamga govorechi: *To-
»che biti na onoj skelli,(a) shto Bog bu-*

-----/122/
*»de hotio, znajbo da mi nismo u vlasti
»nashoj, nego u Boxjoj. I odstupi od
»mene oxallostit.*

VI. »Drugi dan kadbi rucsali, od-
»ma zgrabiti jesmo na sud, i dojdosmo
»na tergovishte. Pucse glas po
»blixnjih tergovishta stranah, i skup-
»pise puk neizbrojeni. Uzigjosmo na
»skellu. Pitani drugi ispovidishe. Doj-
»de i na mene. I ukazase odma Otac
»sa Sinom moim, i svucseme sa skalli-
»na i recse ponizno molechi: Smillujse
»diteshcu. A Hilarian nastojnik, koi
»onda misto Prokonzula Minucie Ti-
»miniana, koi umro biashe, vlast ma-
»csa biashe zadobio: Smillujse, recse,
»starosti Otca tvoga, smillujse maleno-
»mu ditieshcu. Prikaxi posvetilishte
»za zdravje Cesarah. Hilarian recse: Kerstjanka
»jesi? A ja odgovori: *Kerstjanka jesam.*

»I kadbi bio stajao Otac da mene svu-
»cse, zapovidi Hilarian da njega dolli
»svuku, i shipkom bi udarit. I xaomi
»biashe dogagjaja Otca moga, kao da-
»bi ja udarita bila; takomi xao biashe
»starosti njegove nevoljne. Ondanas
»sve izusti, i odsudi na xivine, i ve-

-----/123/
»seli sigjosmo u tavnicu. Onda jer o-
»bicsava od mene diteshce uzima-
»ti, i samnom u tavnici stajati; odma
»shaljem k Otcu Pomponiu Diakona,
»ishtuchi diteshce: alli Otac nekti da-
»ti, i kakoje Bog hotio, nitije ono
»vishe sise iskalo, niti meni xestine
»csiniashe; dase nebi s-brigom diteshca,
»i s bollom sisah kinjila.

VII. »Posli mallo danah kadse
»svikoliki molismo, odma upolak mo-
»litve izletimi glas, i imenova DINO-
»KRATA: i zacsudise shtomi nikada
»u pamet nie doshao, nego onda: i
»xallilasam spomenivshise dogagjaja nje-
»govoga. I poznado dasam taki vrid-
»na, i dase za njega moliti moram. I
»pocselasamse mlogo za njega moliti, i
»uzdisati Gospodinu. Odma onu noch
»ukazaomie ovo u vidjenju. Vidim DI-
»nokrata izlazehega iz mista mracsno-
»ga, gdi i vishei biashe; gorehega
»od vruchine, i xedjajuchega veoma,
»smradljivog u licu, i blidog, i rana
»na obrazu njegovomu, koju imade
»kad umri. Ovaj Dinokrat brat bisahe
»moj tilesni, od sedam godinah, koi

*Perpetua
s- drugi-
mah odsu-
dita na
xivine.*

*Perpetue
vidjenje od
Brata Di-
nokrata.*

»zlo umri, jiduchimu Rak obraz u bo-

-----/124/

»lesti, tako da smert njegova merska
»biashe svima ljudma. Za ovoga ja
»biashe molila, i izmegju mene i njega
»veliki biashe prostor, tako da jedno
»k-drugomu pristupiti nemogosmo. Bia-
»she zatim u istomu mistu, gdi biashe
»Dinokrat, Ribarnica puna vode, vishji
»brig imajucha, negoje bila visina jed-
»noga diteta, i pruxaoseje Dinokrat
»kao dabi hotio piti. Ja Xalja da
»Ribarnica ona vode imade, i nishta
»nemanje zaradi visine briga, dase na-
»piti neche. I probudise, i razumi,
»da Brat moj kinjise. Alli ufalagamse
»dache koristiti molitva moja njegovoj
»muki; i moljase za njega svih danah,
»dokle nismo prishli u tavnicu tabor-
»sku. U igribo taborskoj morasmose
»boriti. Rodni tada biashe dan Gjet
»Cesara, i molise za njega dan i noch
»jaddajuchi, i placsuchi damise po-
»kloni.

VIII. »Onaj pako dan, koj u kladah

»ostadosmo, ukazanomie ovo. Vidim
»misto ono, kojeseam prie mracsno vidi-
»la, daje svitlo, i Dinokrat s-csistim
»tilom i dobro zahodiven, dase razla-
»gjuje. I gdi biashe rana, vidim daje

*Perpetue
vidjenje
od Brata
drugo.*

-----/125/

»zarazlo, i Ribarnica ona, kojusam prie
»vidila, daje snizila brig do pupka
»ditinjega: i vukoje iz nje vodu nepri-
»stance, i sverhu briga shajlica biashe

»puna vode, i pristupi Dinokrat, i
»pocse iz nje piti, koja shajlica sve
»puna ostajashe. I zasitit ode od vo-
»de igratise po obicsaju ditinjskomu ra-
»dostiv; i probudise. Onda poznado da-
»je prineshen iz muke. (a)

IX. »Zatim posli mallo danah Pu-
»dens, vojnik Podstotnik, tavnice
»poglavar, koinasje procinjivati bio
»pocseo, razumivshi daje velika Boxja
»kripost u namih; mloguje brachu k-na-
»mi pushtao, dase i mi, i oni, megju
»nami razgovorimo. A kakose priblixa
»dan borenja, unigje k-meni Otac moj,
»sav suv od jada, i pocse bradu svoju
»csupati, i bacatise na zemlju, i na li-
»cese prostirati, i godine svoje kleti i
»tolike ricsi govoriti, kojebi ganule

-----/126/
»svokoliko stvorenje. Jasam Xallila ne-
»srichnu starost njegovu.

X. »U ocsi danah boja, vidim u
»Vidjenju daje doshao ovamo Pompo-
»nia Diakon na vrata tavnice, i kuca
»veoma. Izishlasam knjemu, i otvori-
»lamu: koi bi zahodiven s-ossobitom
»hodichom bilom imajuchi mlogostruke
»csaurice. I recse meni: PERPETUA,
»tebe csekamo, hodi. I ufatime za ru-
»ku i pojdosmo po mistih oshtrih, i za-
»hodnih. Jedva najposli dojdosmo upo-
»lak, i recsemi: Nemojse strashiti, ov-
»disam s-tobom, i zajednose trudim,
»i otigje. I gledam puk mlogi ossup-

*Perpetua
u vidjenju
s- Egjip-
ciancom
borise, i
njega nad-
vlada.*

»nit. I jere znadia, dasam na xivine
»odsudita, csudjase dese neshalju na
»mene xivine. I zajde protiva meni
»niki Egjipcianac gerdnoga oblicsja s-
»pomochnicih svojih, dese bie samnom.
»Dojdu i k-meni mladichi pristali po-
»mochnici, i odvitnici moji, i svukose,
»i bi ucsinita mushko. (a) I Pocseshe-

-----/127/

»me pomochnici moji s-uljem mazati,
»kako obicsaju na smertno hervanje,
»a usuprot vidim onoga Egjipcianca
»u prahu valjatise. I izaide csovik ni-
»ki csudno golem, daje i tavan gornji
»Amfiteatra bio nadvisio, raspasanu i-
»majuchi dolamu, i skerlet megiu dva
»klina po polak persah, imajuchi i csau-
»rice mlogoverstne od zlata i srebra
»nachinite, i shipku nosechi kao Mesh-
»tar mejdana, i granu zelenu, na kojoj
»biau jabuke zlatne. I zaiska shutnju,
»i recse: Ovaj Egjipcianac ako ovu
»pridobie, hocheju s macsem posichi;
»a ako ona ovoga nadvlada, dobitiche
»ovu granu. I odstupi. I pristupismo
»jedno k-drugomu i pocsesmose s-pe-
»snicamih udarati. I on nastojashe mo-
»je noge ufatiti, a jaga s-petamih u
»obraz tuko. I uzneshena bi u zrak,
»i pocsega tako udarati, kao zemlju
»gazechi. Alli gdi vidi dese kasni,
»skloppi ruke, tako da perste u perste
»upleto. I zgrabimu glavu, i upade
»na lice, i gazilasammu glavu. I po-
»cse puk vikati, i priatelji moji piva-

»ti. I pristupi k Meshtru od mejdana,
»i uzelasam granu. I poljubime, i re-
-----/128/

»cse meni: kcheri, mir s-tobom, i
»pojdo sa slavom na kapiu Xivozdra-
»vu. (a) I probudise, i razumi da ne-
»chu na xivine, nego protiva djavlu
»dachuse boriti; alli znadia dachu pri-
»dobiti. Ovosam csinila do u ocsi bo-
»renja: istoga pako borenja dillo, ako
»tko tigme, neka pishe.« (b)

XI. Alli i SATUR blagoslovljeni ovo
svoje vidjenje dade na svitlo, kojeje isti
pripisao. »Terpilismo, veli, i izishli iz
»tila, (c) i pocsesmose nositi od cse-
»tiri Angjela u Istok, kojih ruke nas se
»nedodivashe. Igjasmo pako ne nau-
»znako gori, nego kao mekano ber-
»dashce uzlazechi. I oproshteni per-
-----/129/

»vu jurve vidismo svitlost neizmirnu;
»i reko: PERPETUA (biashebo kraj
»mene) ovoje shtonam Gospodin jest
»obechavao, i primilismo obechanje. I
»kadse nosimo od ista csetiri Angjela,
»ucsinitnamje prostor velik, koi takvi
»bi, kao cvitnjak, stabla ruxice ima-
»juchi i svakojako cvitje. Visina pa-
»ko stablah biashe na nacsin Cipressa,
»kojih listje padashe nepristance. Ondi
»pako u Cvitnjaku, druga csetiri An-
»gjela biau svitlia od drugih, koji ka-
»da nas ugledashe, dadoshenam po-
»shtenje, i rekoshe ostalim Angjelom:
»Evosu, evosu: csudechise. I pripav-

*Satura
vidjenje.*

»shise csetiri ona Angjela kojinas nosi-
»she, metnushenas doli; i pishice pri-
»gjosmo Uterkalishte shirokim putem.
»Ondi najdosmo JOKONDA i SATUR-
»NINA, i ARTAXIU, koji isto pro-
»gonstvo priterpivshi, xivi izgorishe,
»i KVINTU, koi takogjer Mucsenik iz
»tavnice biashe izishao; i traximo od
»njih, gdi biau ostali. Rekoshenam pa-
»ko Angjeli: Hodite prie, unigjite, i
»pozdravite Gospodina.

XII. »I dojdosmo blizu mista, ko-
»jega mista duvari takvi biau, kao od

-----/130/

»Svitlosti sazidani: i prid vratih mista
»onoga csetiri Angjela stajashe, koji
»unishavshi obukoshe hodichu bilu. I
»mi obucseni unigjosmo, i vidimo svi-
»tlost neizmirnu, i csusmo glas s-jedi-
»nit govorechih: Agios, Agios, A-
»gios (*a*) nepristance. I vidismo u
»srid mista onoga sidechega, kao cso-
»vika sida, snixene imajuchega vlase,
»a lica mlada, kojega noge nevidismo.
»I obdesnu, i oblivu Stariih dvadeset
»i csetiri, i za njima ostali mlogi sta-
»jashe. Unigjosmo mlogo csudechise,
»i stadosmo prid pristoljem; i csetiri
»Angjela podigoshenas, i poljubismo
»njega, i iz ruke svoje prostrili nas u
»licu. I ostali Starii rekoshe nami, da
»stoimo. I stajasmu, i mir ucsinismo.
»I rekoshe nami starii: Idite, i igrajte-
»se. I reko: PERPETUA, imash shto
»hoches. I recse meni: Fala Bogu,

»da kakosam u tilu vesela bila, vese-
»liasam i ovdi sada.

XIII. »I izagjosmo, i vidismo
»prid vratih OPTATA Biskupa na des-

-----/131/

»noj i ASPAZIU Misnika naucitelja
»na livoj, rastavite i xallostne, i kle-
»koshe prid nas, i rekoshe nami: Opra-
»vite megju nami, jerste izishli, i ta-
»konas ostavljate. I rekosmo njimi:
»Nisili ti Biskup nash, i ti Misnik;
»shto prid nas klecate? I metnismose,
»i zagerlismo nji. I pocse PERPETUA
»shnjimih govoriti, i rastavismoji u
»Cvitnjaku pod stablom Ruxicsnim. I
»kada govorimo shnjimih, rekosheim
Angjeli: Pustitei, nekase razgale: i ako
»koje imate megju vami nesklade, je-
»dan drugomu oprostite, i smutishei.
»I rekoshe OPTATU: Popravi puk
»tvoj, jere takose k-tebi skupplaju,
»kao iz kolla vrachajuchise, jalli iz
»kavge prigovarajuchise. I tako nami-
»se ucsini, kao dabi hotili zatvoriti
»vrata. I pocsesmo ondi mlogu bra-
»chu poznavati, alli i Mucsenike. Svi
»koliki mirisom neizkazanim ranismose,
»koj nas sitte csinjashe. Tada radostan
»probudise.«

XIV. Ovosu vidjenja ossobita istih
priblaxenih Mucsenikah SATURA i PER-
PETUE, kojasu oni ispisali. SEKUN-
DULA pako Bog s-raniim odlazkom sa

-----/132/

svita josht u tavnici jest odazvao, ne brez millosti, dase xivinah oprosti. Radost nishtanemanje premda ne tilo, zai- sto Dusha njegovna poznade. (a)

XV. A od FELICITE (i njojbo o- vakva milost od Boga zapade) kada oi- sam jurve Misecih nosecha biashe (bia- shebo trudna ufatita) bivshi blizu csudo- gleda dan, u velikoj tugi biashe, dase zaradi utrobe nadalje neodmakne, jere nie slobodno trudne muki podloxiti, i da nebi posli megju kojima opakima, svetu i bezgrishnu kerv prolila. Alli koji shnjome zajedno Mucsenici biau, veomase xallostishe, da tako dobru, i kao na putu drugu samu na putu istoga uffanja nebi ostavili. Sloxivshi dakle jednokupno uzdisanje, molishe Gospodi- na prie tridni boja. Taki posli molitve mukaju popade. I kada zaradi naravne mucsnosti osmoga miseca, u porodu tru- dechise bi jaddala, velioj niki od slugah kapiashah: koja tako sada jadash, shto- chesh csiniti bacita xivinama, kojese pod

*Felicita
rodi u tav-
nici.*

-----/133/

nishto derxala, kada posvetilishta prika- zati nisi hotila? A ona odgovori: SA- DA JA PATIM SHTO PATIM, A ON- DI DRUGICHE U MENI BITI, KOI- CHE PATITI ZA MENE, JER I JA ZA NJEGA PATITI HOCHU. Takoje rodila divicsicu, kojuje sebi nikoja Se- stra (a) za kcher otraniila.

XVI. Buduchi dakle daje pripustio, i pripustivshi hotio Duh sveti Red istoga borenja ispisati, premda nevridni, nadopunjenje tolike slave pripisati, nishtanemanje kao zapovid prisvete PERPETUE, da pacse pridanje njezino viri mojoj izrucsito, izvershujemo, jedan nauk nadodajuchi njezine stalnosti, i serdce visine. Kadsuse od Hiljadnika oshtriedexali, jere zaradi opomene najizprazniih ljudih bojaose jest, damuse s kakvimih Csaroliamih iz tavnice neizmaknu, u ocsimu odgovori PERPETUA i recse: *Zashto nepushtash dase krivci zaisto priplemeniti razlade, kojiche Cesaru, i Rodnomu njegovomu danu boritise? jalli nie tvoja di-ka, akose onamo deblji izvedemo?* Ossupni i zastidise Hiljadnik, i tako zapovidi nji

-----/134/
csovicnsnie derxati, da brachi njezinoj, i ostalima slobodno bude unichi, i razgovaratise shnjimih, virujuchi jurve i isti tavnice Podstotnik.

XVII. Takogjer u ocsi onoga dana, kad straxnju onu vecseru, koju slobodnu zovu, koliko u njima stajashe, ne vecseru slobodnu, nego ljubavi Kerstjanske bi blagovali, s-istom stalnostjom puku ricsi ove govorishe, pritechjimse sa sudom Gospodnjim, a sebi svidocsechi dache srichu s-mukom zadobiti, ismiavajuchi nagloxeljnost onih kojise biau sterkali, govorechi SATUR: *Zarvam su-trashnji dan nie zadosti da zdraga vidite,*

nasho merzite. Danas priatelji, sutra dushmani. Mukaetitenam nishtanemanje pomnjivo lica nasha, danas u dan onaj suda razaznate. Tako svi odande ossupniti odlazishe, izmegju kojih mlogisu virovali.

XVIII. Osvani dan pridobitja njiogova, i pogjoshe iz tavnice u Amfiteatar, kao u Nebo veseli, u licu uzoriti, od radosti moxebiti, a nie od straha plashivi. Slidjashe PERPETUA s blagim licem i hodom kao Gospoja ISUKERSTU Bogu milla, kripkost ocsiuh svojih spustivshi od pogleda sviuh. Tako-

-----/135/

gjer FELICILA radujuchise daje srichno porodila, dase sa xivinamih hervati moxe, od kervi, od babice u mrixnik, dase posli poroda s-Kershtenjem drugim opere. I kada bi bili stigli na kapiu, i natirivani da hodichu obuku, Mushki Misnika Saturna, a xene Duhvnih Cere: Serdcasana ona stalnost do sverhe jeste suprotivila. Govoraubo: *Zatosmo na ovo od volje doshli, dase sloboshtina nasha neuzme: zato dushe nashe jesmo pridali, da shtogod takvoga neucsinimo: tosmose svami pogodili.* Poznade nepravda pravicu, dopusti Hiljadnik, da kako biau, takose uvedu. PERPETUA pivashe, glavu Egjipcianca jurve gazechi. REVOKAT, i SATURNIN, i SATUR puku gledajuchemu zatose pritishe. Kada prid Hilariana dojdoshe, mahanjem i miganjem pocseshe Hilarianu govoriti: *Ti nas, a tebeche Bog suditi.* Nato puk razljutit, dase

po redu od Lovacah s-bicsih biu, zaiska. I zaisto onise veselishe dasu shtogod i od Gospodnjih mukah zadobili.

XIX. Alli koi recse: *Ishtite, i primichete*: ishtuchim dade onu sverhu, kojuje koi xelio. Jere akose kada odxelje mucsenistva svoga megju sobom raz-

Joan. 16.
24.

-----/136/

govarashe; SATURNIN zaisto svima xivinama pridan biti xeljashe, da tako slavniu uznosi krunu. Dakle u pocsetak csudogleda on i REVOKAT od Lavorissa terzani, i od medvida takogjer na klupi derani biau. SATURU pako nishta merxje nebiashe od medvida, nego s-jednom grixnjom Lavorissa csinjashemuse da moxe svershiti. Dakle kadse Divjak pusti, Lovca, koi divjaka onoga jest pustio, prie posicse, koi posli danah igre umri. SATUR samo vlcisit bi. A kada na medvida podstegnut biashe na chuprii, medvid iz jame nekti izichi. I tako drugi put SATUR csitav zovese natrag.

XX. Xenama pako pripravi djavao priljuto kravu, za taj posao izvan obicsaja kupitu, spollu njiovomu xivinu jednacsechi. Dakle svucsene, i s-mrixicamih odivene, izvodishese. Ossupni puk, smotrivshi jednu mladicu mekoputnu, a drugu s-curechimih sisamih od frishkoga poroda. Tako natrag odazvane raspashuse. Uvedese perva PERPETUA; hittanaje, i upade na bocsine; i kako smotri suknju na strani razpuknitu, privucseju

na stegna, daji pokrie, vishese spominja-

-----/137/

juchi poshtenja, nego bolla. Zatim istra-xita, i rasute kosse skopcsa. Nebiashe-bo pristalo da Mucsenica s-rasutimih kos-samih pati, dase nebi vidila u slavi svo-joj tugovati. Tako ustade, i oboritu FELICITU smotrivshi, pristupi, i ruku-joj dade, i podixeju. I obadve zajed-no stadeshe, i puka tverdokornost nad-vladavshi, natrag odazvane jesu na kapiu Xivozdravu. Ondi PERPETUA od nikoga onda novalie RUSTIKA ime-nom, koije zanjom pristajao, primita, i kao odasna probudita (toliko u duhu i zaneshenju biashe) razgledati naokolo pocse, i csudechise svima veli: *Neznam recse kadachemose, izvesti k-onoj kravi?* I kada csu, shtoje jurve ucsinito, nie prie virovala, dokle nie nike obilixi u tilu svomu, i hodichi uspoznala, i na ono-ga Novaliu. Zatim prizvavshi brata svo-ga, i onoga Novaliu, recseim govorechi: *u viri stojte, i megju vama svise ljubite: i u mukah nashih nemojtese smutiti.*

XXI. Takogjer i SATUR na drugoj kapii vojnika Pudenta svitova govore-chi: *Evome zaisto kakosam obechao, i prie rekao, nijednu dosada xivinu nisam ochutio. I sada iz svega Serdca viruj. Evo izlazim*

-----/138/

onamo, i od jedne grixnje Lavorissa skon-csachu. I taki na sverhi csudogledu Lavo-rissu izmetnut od jedne grixnje njegove s-tolikom kervjom bi polit da puk vra-

chajuchemse njemu, drugoga Kershtenja svidocsanstvo podviknu. Zdrava oprana, zdrava oprana. Bash zaisto zdrav biashe, koi u ovomu csudogledu takose prosvitli. Onda Pudentu vojniku: *S-Bo-gom, recse, i spomenise vire moje, i ova nekate nesmuchuju, nego ukripe*. I zajedno Karicsicu s-persta njegovoga zaiska, i umocsivshiu u ranu svoju povratimu, bashtinstvo zaloge ostavivshimu, i uspomenu kervi. Zatim jurve napole mertva oborishе s-ostalimah na zaklanje, na obicsajnomu mistu. I kadbii puk nasrid iskao, ocsi svoje, uboistva drugarice, napasu; samo od volje ustadoshe, i kuda hoti puk, primistishese, prie megju sobom jedan drugoga poljubivshi, da Mucsenstvo po zakonitomu miru dovershe. Ostali zaisto neganuti i shute macs primishе, mlogo vechma SATUR, koi i previ na listvese pope, prvi povrati Duh uzderxavaoboje i PERPETUU. A PERPETUA da shtogod bolla ochuti, me-

-----/139/

gju rebra ubodena zajauka, i bludechu desnicu shegerticha macsobojnika sama pod gerkljan svoj metni. Moxebiti tolika Xena drugacsie nebise ubiti mogla, da nebi ista hotila, jerjese duh necsisti bojashe.

O prijaki, i priblaxeni Mucsenici!
o zaisto zvani, i obrani u slavu Gospodina nashega ISUkersta; koju koi uzvelicsaje i dicsi, i shtuje, zaisto i o-

ve nemanje od starih izgledah, za do-
bar izgled Cerkve shtiti mora, da no-
ve takogjer kriposti, jednoga vazda
Duha svetoga dosada josht dillovati po-
svidoose, i svemoguchega Boga Otca,
i Sina njegovoga ISUkersta Gospodina
nashega, komuje svitlost, i neizmirna
Vlast u vike vikovah. Amen.

-----/140/

(str. 117-118.)

(a) Latinski *Catechumeni*, to jest oni, kojisu Viru
zagerlili ISUkerstovu, alli josht nisu primili sveto Ker-
shenje, i zato ni u drugih svetih Sakramenatah s-pra-
vovirnih drugimah nesmiu opchiti.

(a) Govori ovdi jurve ista sveta Perpetua, kojaje
svojom rukom muku svoju ispisala.

(str. 121.)

(a) Rics ova kcher zlamenuje kadkad, premda ritko.

(str. 122.)

(a) Latinski *Catasta*, a zlamenuje misto od zemlje
uzvisito na nikoliko skallinah i podignuto, na komuse
izmetau sluge, i robovi na prodaju, i na komu csesto
obicsavashe i svete Mucsenike kinjiti. Odkud buduchi
daje bilo na priliku skelle, takosamga nazvao.

(str. 126.)

(a) Muke ove, u kojimah biashe Dinokrat brat
svete Perpetue, nisu bile paklene, buduchi da niti dite
od sedam godinah ima toliki razum da smertno sagri-
shiti moxe, niti, tko onamo odsudit upade, moxese
kadgod odkupiti, bivshi vikovicsne. Bilesu dakle mu-

ke Prakatorie, illiti od ocsishtenja, u koje i dite od sedam godinah lasno doiti, i odkudase odkupiti moxe.

(str. 127.)

(a) Ovasuse sva, i koja slide, u vidjenju zane-shene pameti dogodila, a nie na javi.

(str. 129.)

(a) Latinski *Sanavivariam*. Amfiteatar ossim dru-gih manjih, dvoja vecha vrata, illiti kapie imade. Jed-nase zvashe *libitinska*, na kojususe oni iznosili, kojisu u borenju mertvi pali. Druga se kapia zove *Xivozdra-va* na kojusu oni izlazili, kojisu u kervnom borenju pridobitelji bili, i xivi i zdravi zaostali. *Vide Macr Hierolexicon ad vocem sanavivaria*.

(b) Dovde sveta Perpetua jest svoje stvari ispisala s-rukou vlastitom. Odavde Pisaoc, koi njezinu Muku ispisuje s-ricsmih svojimah slidi.

(c) Ovde pocsima S. Satur vidjenje svoje pripri-sivati.

(str. 131.)

(a) To jest Svet, Svet, Svet.

(str. 133.)

(a) U drugomu izgledu misto latinske ricci *gaudium*, radost, kojase ovdi shtie, nalazize *gladium* to jest macs: shtoje, kakomise vidi, prilicsnie.

(str. 134.)

(a) Sestra ovdise razumie Kerstjanka, svibosmo u I-SUkerstu bracha i sestre, kojismo Katolicsanskoga zakona. (Prvi dio, str. 116-140.)

D I L L A
SVETOGA IRENEA
BISKUPA SRIMSKOGA. (a)

I. Bivshi progonstvo pod Dioklecianom, i Maximianom Cesarih, s-razlicistimah hervanjih borechise kerstjani, zadate sebi od kervolokah muke s-poboxnom prama Bogu pametjom primajuchi,

-----/314/

vikovicsnih darovah sebe Dionike csinische. Shto i sa slugom Boxjim IRENEOM Srimskoga varosha Biskupom ucsinito jest, kojegavam sada jurve borenje odkriti hochu, i pridobitje ukazati, koi zaradi urodjene svoje thioستي, i straha Boxjega, komuje s-upravnih dillih sluxio, vridnaseje imena (a) svoga nashao.

-----/315/

II. Ufatit dakle pridat jest P r o b i Vladaocu Pannonie (b). Probo Vladaoc recse njemu: »Pokoran zapovidma bo-xanstvenima, bogovom posvetilishte prikaxi.« IRENEO Biskup odgovori: *Koi Bogovom, a ne Bogu posvetilishte prikaxuje iskorenitichese.* Probo Vladaoc recse: »Primillostivi Principi zapovidili jesu, da jalli posvetilishte prikaxete, jallise mukama podloxite.« IRENEO odgovori: *Menije zapovidito, da prie muke primim, nego da zataivshi Boga, vragovom posvetilishte prikaxem.* Probo Vladaoc recse: »Jalli posvetilishte prikaxi, jalli-

*God. Isuk.
304.
Ruinart.
P. 356.
Ex Codd.
mss. et Ma-
rio Bol-
land.*

*Ireneo u-
fati.*

*Stalan u
viri.*

chute csiniti mucsiti.« IRENEO odgovo-
vori: *Radujemse ako ucsinish, dase najdem
Dionik mukah Gospodina moga.* Probo Vla-
daoc zapovidiga mucsiti. I kadaseje pri-
ljuto kinjio, recsemu Vladaoc: »Shto
velish IRENEO? prikaxi posvetilishte.«
IRENEO odgovo-ri: *Prikazujem posvetili-
shte po dobromu ispovidanju Bogu momu, ko-
musam vazda posvetilishte prikazivao.*

III. A doshavshi Roditelji njegovu,
vidivshiga dase mucusi, molishe njega:

-----/316/

Odavde dica noge njegovu gerlechi go-
vorau: Smillujse tebi, i nami, Otcse; o-
dande xene placsuche, lice, i mladost
njegovu moljau. Roditeljah pako sviuh
tuga i placs biashe sverhu njega, doma-
chim jauk, komshiah cvilenje i naricanje,
koji svi vapiuchimu govorau: Nejakoj
mladosti tvojoj smillujse. Alli kakoje re-
cseno, s boljom xeljom priderxan, besi-
du Gospodnju prid ocsima imajuchi, ko-
ja recse: *Akome tko zataji prid ljudma, i
jachu zatajati njega prid Otcem moim, koi u
nebesih jest.* Sve dakle promukaektivshi,
nikomu od njih neodgovori. Hitiashebo
na nebeskoga zvanja uffanje stignuti. Pro-
bo Vladaoc recse: »Shto velish? Pri-
gnise na oviuh suze od tvoje nesvistno-
sti, i providivshi mladosti tvojoj, po-
svetilishte prikaxi.« IRENEO odgovo-
ri: *Providjam meni za uvik, ako posvetili-
shta neprikaxem.* Probo zapovidiga uzeti
pod straxu u tavnicu. A mlogo danah
ondi zatvorit, s-razlicsitimah mukamih
jest bio kinjit.

*Na muke
metnut.*

*Svoje ne-
slusha.*

*Matth.
10. 13.*

IV. A jedanput u po nochi sidechi Probo na Sudu, uveden jest opet priblexeni Mucsenik IRENEO. Probo recse njemu: »Jurve posvetilishte prikaxi, I-

-----/317/

RENEO, uklonivshise mukama.« IRENEO odgovori: *Csini shto zapovidito jest. To od mene necsekaj.* Probo razljutit, zapovidiga batinamih biti. IRENEO odgovori: *Boga imam, kogasamse naucio od ditinstva shtovati, njemuse klanjam, koime kripi u svimah, komu i posvetilishte prikazujem: a bogovom rukodilnim klanjatisse nemogu.* Probo recse: »Oslobodise od smerti. Nekati dosti jurve budu muke, kojese terpio.«

IRENEO odgovori: *Oslobadjamse zasebice od smerti, kada po onimah, koje mislish dami zadajesh, mukamah, koje ja nechutim, zaradi Boga xivot uzimam vikovicsni.* Probo recse: »Imashli xenu?«

IRENEO odgovori: *Nejmam.* Probo recse: »Imashli sinovah?« IRENEO odgovorii: *Nejmam.* Probo recse: »A koi biau oni, koji na proshastomu Sudu plakashe?« IRENEO odgovori: *Zapovidje Gospodina moga ISUkersta govorechega: koi ljubi otca, jalli matter, jalli xenu, jalli sinove, jalli brachu, jalli roditelje vishe nego mene, nie mene vridan.* I tako na Boga u Nebo gledajuchi, i na njegova obechanja motrechi, sva pod nishto derxechi, govorashe, da nikoga,

-----/318/

ossim njega, nepoznaje, niti ima. Probo recse: »Barem zaradi njih posvetilishte prikaxi.« IRENEO odgovori: *Sinovi moji Boga imaju, koga i ja, koi nji*

Niti poznaje.

*Matth.
10. 37.*

spasiti moxe. A ti csini shtoti zapovidito jest. Probo recse: »Gledaj zate mladichu. Prikaxi posvetilishte, date mukama nepodloxim.« IRENEO odgovori: Csini shto hochesh: Jurve sada viditichesh, kolikochemi Gospodin ISUkerst usterpljenje dati, protiva zasidama tvojima. Probo recse: »Datichu na tebe odsudu.« IRENEO odgovori: Viselitichuse ako ucisinish. Probo davashi odsudu recse: »IRENEA neposlušna zapovidma kraljevskima u Riku baciti zapovidam.« IRENEO odgovori: Mlogostruke primje tvoje, i muke primloge jesam csekao, i posli ovih dame macsu podloxish: A timi nishta od ovih zadao nisi. Odkud ucisini ovo molimte, da poznash, kako Kerstjani zaradi vire, kojaje u Bogu, smert podnishto derxati jesuse naucsili.

Odsudit na utopljenje.

V. Raserdit dakle Probo sverhu po-uffanja priblaxenoga csovika, zapovidiga i s-macsem posichi. A sveti Boxji Mucsenik, kao drugu zadobivshi krunu, Bogu zafaljiva govorechi: *Tebi fale uzda-*

Prie na macs.

-----/319/
jem Gospodine ISUkerste, koi mene u razlicsith pokorah i mukah usierpljenje poklanjash, i vikovicsne slave Dionika ucisinitime jesise dostojao. I kada dojde na chupriu, kojase zove Basentis (a) svukavshi sa sebe haljine svoje, i pruxivshi ruke k-nebu, moljashe govorechi: Gospodine ISUkerste, koisise za spasenje svita terpiti dostojao, nekasu otvorena nebesa tvoja, da primu Angjeli duh sluge tvoga IRENEA, koi zaradi Imena

tvoga, i zaradi puka tvoga izveden iz Cerkve tvoje Kattolicsanske SRIMSKJE ova patim. Prosimte, i tvoje milloserdje priklo-nito molim, da i mene primiti, i ove u vi-ri tvojoj utverditu dostojashese. Tako dakle s-macsem udarit od sluxbenikah, bacit jest u Riku SAVU.

Bacit u Savu.

-----/320/

VI. Dovershi Mucsenstvo svoje sluga Boxji sveti IRENEO Biskup varosha SRIMA shestoga dana miseca Travnja, pod Dioklecianom Cesarom, po odsudi Probe Vladaoca, kraljujuchi Gospodin nash ISUkerst, komuje slava u vike vikovah. Amen.

-----/321/

(str. 314-315.)

(a) SRIM, od kogase sada sva Derxava imenuje, bioje jedan izmegju najpoglavitiih sve Illiricske zemlje, i zato i Pannonie, sada Macxarske zvane, varoshah, i veoma glasovit. U njemususe porodili Decia, Aurelian, Probo, i Gracian, koji posli s-Rimskim Cesarstvom vladashе. U ovomu priglasovitomu varoshu cestosuse Rimski Cesari zaderxavali, i za dulje vrimenta u njemu pribivali. U njemu josht od Aposhtolskih vrimenah vira Kerstjanska kattolicsanska bi usadita, i Biskup prvi od istoga svetoga Petra Principa Aposhtolskog ne toliko Srimu varoshu, nego svoj Illiricskoj zemlji pripostavit bioje sveti Epenet. Za ovim od Aposhtola Pavla redit jest bio za Srimске varoshi Biskupa sveti Andronik, za ovim jest nastupio Eleuteria, i tako dalje; u kojih mlogih imena nami nepoznana jesu. U Srimu takogjer vlast i svitovna, i Duhovna sve Illiri-

cske zemlje biashe najvecha. Csetvertoga vika, to jest posli 300. godinah od porodjenja ISUkerstova prvi s-Cerkvom Srimskom jest vladao S. IRENEO Biskup, kojega ovdi pripisujese Mucsenstvo. Ossim koga sto devedeset i sedam Mucsenikah brojese u Imeniku Mucsenikah, koise svetoga Jerolima zove, koji u Srimu za svetu viru poginuli jesu, i kerv svoju dragovoljno prolili. Radi koga uzroka Srim mlogo plemenitii jest, nego dabise bili u njemu svi porodili Cesari Rimski. Alli gdie ta varosh tako plemenita i glasovita stajala? Ne na drugom mistu, nego gdi sada jest Mitrovica, i u naokolo. Ovo nepridobito, i ocsito jest ukazao nash Stipan Sallagjia stolne Pecsujске Cerkve prinaucsni Kannonik, u knjigi trechoj od starih Biskupatah u Pannonii na pog. I. Kod koga i druga mloga Srimu veoma dicsna viditise mogu. To samo ovdi josht bilixim, da ja samo onih Srimskih Mucsenikah dilla ovdi iz latin-skoga na Illiricski jezik prinosim, kojih nehimbena, i istinita imamo dilla u Ruinartu a ne drugih, koja jalli nejmamo, jalli takva nisu.

(a) IRENEO u Gercskom jeziku zlamenuje

Miran.

(str. 316.)

(a) Pannonia sadse zove Macxarska, kojaseje esapila u zemlji Illiricskoj, od koje glava biashe Srim, gdie bio tada Probo.

(str. 320.)

(a) Bilixi ovdi prinaucsni Ruinart da ova csupria Basenta, illiti *Basentis* jest bila na Bosutu. Alli prinaucsni Sallagjia ocsito ukazuje da ovo istina nie. Buduchi da, kako isti Ruinart svidocsi, u gercskom shtiese misto *Basentis*, *Arthemis*, kojim imenom od Gerkah

zovese Diana, illiti Misesec. Odkud prilicsno jest daseje chupria ova Basenta, illiti Basentis na poshtenje krive Boxice Diane zvala. Dilla pako mallo posli ocsito svi-docse, daje sveti Mucsenik na otoj chuprii posicsen i bacit, ne u Bosut, nego u Savu. Ako dakle jest u Savu bacit, valja daje i chupria bila na Savi, a ne na Bosutu.

(Drugi dio, str. 314-321.)

KNJIGA TEODORA IKONIE BISKUPA
U kojoj se obznani Mucsenstvo svetoga
MUCSENIKA
CIRIKA,
i Mattere njegove
JULITTE.

*Okolo God.
Isuk. 305.
Ruinart.
P. 419.*

*Ex Combe-
fisii edit.
cum anti-
qua versie-
ne mss. Col-
bertini
collata.*

I. Buduchi da csastna tvoja poboxnost,
po poshtovanoj knjigi od tanke moje
pameti jest iskala, da koja na Mucsenst-
vo po svuda poznato i glasovito CIRIKA
i njegove Mattere JULITTE spadaju,
naucsimte, jesuli u Ikonii, odkudje glas
dasu rodjeni s-dikom pridobitja Slavni
JULITTA Mucsenica, i njezin slavni Sin
CIRIK, Mucsenstva istoga pismena svido-
csanstva, kao u njiovoj domovini: jerbo
u njiovoga Mucsenstva dillih ricisise nike
nalaze prinadute i neskladne, i koje u-
ffanju Kerstjanskomu nepoznanu shalu za-
derxaju: i jedali istinita njiovoga mucsenst-
va dilla nachise mogu, tvojoj ovi iz-

-----/47/

versnosti pishem. Ove svete od tebe
primivshi liste, i veoma brixan, da tvo-
ju onu zapovjed ispunim, zasebicsnim na-
stojanjem, i s-pomnjivim trudom Svetih
CIRIKA, i Mattere njegove JULITTE
Mucsenstva dilla u ruke uzamshi, i pri-
verchuchi, i pomnjivo veoma shtiuchi
nashaosam, prisveti Otcse, i prifaljeni Mis-

nicse, dasi istinu rekao: Jere xabah, i kreshtelicah kreketanja ovabi mogao tko vridno rechi, brez dvojbe s-Manikeah, i drugih nikih krivoviracah protivna nami virujuchih, i nas nerazloxno ismiavajuchih majstoriom ucsinita, koji veliko bogoljubnosti otaistvo za ruglo i pokoru derxe. Kada nishtanemanje s-mlogim ispitivanjem, i s-pomnjivim stvari ove istraxivanjem nishtase nebi pomogli, domorodce ljude plemenite, i najsvitliega u Izaurii Roda pitalismo, nebili barem od Otsinskoga pridanja recsenu istinu mogli nachi, s-koim iz Svetih Mucsenikah stanovitih obilixjah bise ocsito iznashlo borenje.

II. Marcian dakle csovik bogoljuban i Justiniana Cesara Bilixnikah davno poglavar i najvechi skrovnik, kadaje voiski njegovoj s-vlastjom bio priposta-

-----/48/
vit; i Zeno csovik primudar, njegov onda Prisidnik illiti Vichnik, shto spade na svete, ovasu kazivali: dasu csuli oni od plemenitih Stareshinah, daje xena prisvetoga xivota, prvi Likaonske kervi cvit, i vikoviczne uspomene vridna JULITTA Mucsenica prija njiova bila, koje oni uspomenu godishtnu zato najvechma slave, jerju svoje pokolinice, i rodjenu Priju poznaju. Ova pako Kraljevskoga vrixu, kada progonstvo podignuto bi protiva Kerstjanom, vladajuchi s-Likaoniom Domician, to jest, csovik sa svim zvirinski, i strashan, i koiseje prolivanju

kervi Muchenikah najvishe radovao: iz Ikonie, gdje rodjena, s-dvimih slushkinjama, i sa sincsichem od tri godine, to jest, s-plemenitim pridobiteljom Mucsenikom CIRIKOM, pobixe. Dobro dakle svoje, koje mlogo biashe, ostavivshi u Seleuciu dojde, u kome istomu mistu pobunite Kerstajane vechma najde, bivshi metnit od Diokleciana niki Alexandro Vladaoc, od koga naskoro odlucsak biashe primio, s koimse zapovidashe, dase svakakimih mukamih mucse, koji krivim bogovom, koje oni laxljivo za bogove zvashe, nebi posvetilishta prikazali. Mi-

*Julitta sa
sinom Ciri-
kom bixi.*

-----/49/

slechi ona ono shtose veli u svetomu Pismu: *Dajte misto sercxi*: dase od sebe same pogibeli nepridade, i odavde pobigavshi, otigje u Tarzu, kojaje Cilicie druge poglaviti varosh. Onamo pako kakonoti s-dogovorom otishavshi Alexandro strashan i zloserdan, koi biashe Domiciana u nemillosti mlogo nadvisio, ufatita bi svitla pridobiteljica JULITTA Mucsenica, svojimah rukamih mlagjano veoma diteshce, to jest od Boga pozvanog Mucsenika CIRIKU gerlecha. Kada ona bi ufatita, slushkinje nju ostavivshi pobigoshe, i izvanna kervoloka u njoj muke, i smertno hervanje gledashe. Tada ona na sud dovedena, za ime, i imanja, i domovinu od Alexandre pitana, prislobodnim serdcem Sudcu odgovorivshi, Gospodina nashega ISUkersta ime sebi uze, govorechi: *Kerstjanka jesam.*

*Rom. 12.
19.*

*Ufatita sa
sincsichem*

*Viru ispo-
vida.*

III. Raserdivshise dakle Alexandro,
dite od nje zapovidi uzeti, i k-sebi do-
vesti, biashebo lipo, i zaradi ditinjstva
josht nishta neznade shtobi odluke, i
slobodne pameti bilo: a Matter pova-
livshi i razapevshi sirovimah xillamih
tuchi zapovidi. Dite pako sillom iz

-----/50/
krila Metterina odnesheno, i sve za Mat-
terom lebdeche, cxelati Vladaocu dadoshe;
na njoj sluxitelji dovershujuchi shtojim
zapovidito biashe, strashnoju biuchi, o-
na to jedno odgovarajuchi: *Kerstjanka
jesam, nitiche ikada biti da vragovom posve-
tilishte prikaxem.* Kada dakle na priliku
nimoga kipa jako s-ranamih bi isicsena,
i kadbi onaj isti glas davala nepristance,
uzamshi Vladaoc dite, miloga s-rukom
gladechi, nastojashega svakako od placsa
utishiti, i metnutoga na kolina poljubiti
hotiashe. A dite uperte imajuchi u Mat-
ter ocsi Vladaoca od sebe otiskiva, i
odvrachashe i ocsi, i glavu, i s-ruksi-
camihse upevshi Vladaoca lice s-nokti-
chih derashe; s-ricsjom kao csiste golu-
bice mladich sveti CIRIK bocni glas
izusti, isto Matterino pripovidanje glase-
chi, i vicsuchi: *Kerstjanin jesam.* S-pe-
tamih takogjer bok Sudca udarao jest:
obicsnabosu mala dicsica takose sercati,
i ljutiti. Zaradi koga uzroka uskipivshi
divja ona zvir (nitibose csovik zvati
mora, koi niti ditinjsku i brezgrishnu
mladost jest krocsio, nitijoj prashtao) u-
zamshiga za nogu, iz visokog pristolja

*Mukami
podloxna.*

*Dite Cirik
otimase od
Sudca, i
viru ispo-
vida.*

*Bacito ne-
milo na
zemlju i
ubito.*

s-ditetom o zemlju lupi. A s-mozgom izverstnoga Mucsenika, koi u onomu ispovidanju u choshak skallinah udari, i s-teshkim udarcemse razbi, u naokolo Sudionicase napuni, i diteshce boxanstveni porogjaj u ruke Boxje Duh povrati; buduchi da *Pravednih Dushe u ruki Boxjoj jesu*. To dakle sveta JULITTA ugledavshi, i kakonoti s-priobilnom radostjom napunita, govorashe: *Zafaljujemi Gospodine, kosisi millostivo hotio, da sin moj prie mene umorit, nevenljivu zadobie krunu.*

Sap. 3. 1.

IV. Zatim Sudac isti nesrichu xallechi, i zaradi dilla jaucsuci, visoko s-derveta, to jest, s-rastegacse visechu, jako bokove kopati, i zagrabitom iz kotla smollom vrillom noge njezine politizapovidi. I tada zapovidajuchi glasnik, i govorechi: JULITTA smillujse tebi, i bogovom posvetilishte prikaxi, da onu istu, kojuje sin zlu smert nezadobiesh; s-junacskom ona odlukom muke priterpivicsuchi i govorechi: *Ja vragovom, to jest gluvim i nimim kipovom posvetilishte neprikazujem, nego ISUkersta Jedinorodjenoga sina Boxjega shtujem, po komuje Otac stvorio svakolika, i hitim sina moga dostignuti, i*

Julitta na veche muke metnita.

Stalna ostaje.

nastoim dase njemu, zadobivshi kraljevstvo Nebesko, pridruxim. Gdi svaku manitost nadvisivshi priljuti Sudac Mucsenicu u borenju stalnu opazi, protiva njoj odsudu izusti, i xenu s-macsem posichi, sina ti-

Odsudita.

lo u odsudjenih misto baciti zapovidi. Cxelati dakle usta njezina xvallamih zatvorivshi i svezavshi, na obicsajno pogubljenje misto, da zapovid ispune odvedosheju. Moli JULITTA dase mallo sterpe, doklebise Bogu, koi sam dobar jest, prikokorno pomolila. Popustivshise mallo cxelati, i nishto mallo vrimena za molitvujoj dopustivshi, klekavshi ona molilaje govorechi: *Zafaljujemti Gospodine, koi prie mene Sina moga odazvao jesi, i tashti xivot ostavivshi, vikovicnomu onomu sa Svetih zdruxis, zaradi svetoga i Strahovitoga imena tvoga jesi hotio; mene takogjer primi nedostojnu sluxbenicu tvoju, i ucsini da priveoliko ono dobro zadobiem, kakobise mudrima Divicama, kojima dopustito jest, da u nebesku, i neiskvernjenu loxnicu unigju, pribroila; i neka blagosiva Duh moj Oica tvoga Boga sviuh uzderxitelja, i sviuh kolikih Stvoritelja, i Duha Svetoga uvike, Amen.*

Kada Amen biashe dovershila, zamanuvshi smacsem cxelat prijaki, vrat njezin odsicse,

Posicsese.

-----/53/

bacivshi tilo izvan varosha, na koje isto misto priizverstnoga, s-vincem okrunitoga Mucsenika tilo postavito biashe.

V. Dovershi pako mucsenstvo s-milostjom ISUkerstovom i slavodobiteljica Mucsenica JULITTA, i slavni, i mlogo glasovit Sin njezin CIRIK dana shestnaestoga Miseca Serpnja. Sutra dan pako obadve njezine slushkinje ukragjena obnoh tilesa, i daleko odneshena pokopale jesu na njivi Tarze varosha. A doxi-

*Slushkinje
tilesa ukra-
du i poko-
paju.*

vivshi thia do pribogoljubnoga Konstantina Cesara vrimenah jedna od Slushkinjah, kada istina biashe na svitlost izashla, i Boxje Cerkve shnjegovim darom slobosh-tinu biau zadobile, misto jest pokazala; i onda pravovirni svi shtogod od svetih Mochih za svoga xivota obranu, i na slavu pridobroga Boga nashega, hitili jesu, i misto pohagjali.

VI. Ova dakle zaisto ucsinita jesu, kojasam i pripoboxnomu Serdcu vashemu zabilixio. A ti ljudma pravovirnima kao ostavak pridaj, to jest, koji i druge nau-csiti kaderni jesu, i nji u istini utverdi-ti; da s-onimah Knjixicamih, koje ocsi-to laxljive jesu, nevarajuse, nego istoj istini neka viruju u ISUkerstu Gospodinu nashemu, s-koim Otcu, i Duhu svetomu
-----/54/
slava, dika, moguchstvo u vike viko-
vah, Amen.

-----/55/
(Treći dio, str. 47-55.)

RED DILLA SVETIH MUCSENIKAH. Kojase u ovomu prvomu Dilu nahode.

1. Mucsenstvo svetoga Jakoba Pervoga Jeruzolimskoga Biskupa
2. Mucsenstvo svetoga Simeona Biskupa Jeruzolimskoga
3. Dilla S. Ignjacie Biskupa Antiokenskoga
4. Muka svete Simforoze, i sedam Sinovah njezinih
5. Muka svete Felicite, i sedam Sinovah njezinih
6. Knjiga Cerkve Smirnske od Mucsenstva svetoga Polikarpe iste Cerkve Biskupa
7. Mucsenstvo svetih Ptolomea, Lucie, i drugoga Brezimenoga
8. Dilla svetoga Justina Filozofa, i Drugovah njegovih
9. Knjiga Cerkvah Beckske i Lugdunske od Mucsenstva svetoga Potina Biskupa, i drugih mlogih
10. Muka svetih Epipodie i Alexandre
11. Muka svetoga Simforiana Mucsenika
12. Dilla Prokonzularska Mucsenikah Scilitanskih
13. Muka svetih Perpetue i Felicite, i Drugovah njihovih
14. Mucsenstvo svetih Leonida i Plutarka, i drugih Mucsenikah Alexandrinskih
15. Mucsenstvo svete Potamiane Dvice Alexandrinske
16. Knjiga svetoga Dionizie Biskupa Alexandrinskoga pisana Fabii Antiokenskomu, od Mucsenstva svetih Metra, i Apolonie, i mlogih drugih
17. Muka svetoga Saturnina Biskupa Tolosanskoga i Mucsenikah
18. Muka svetoga Pionia, i Drugovah njegovih Mucsenikah
19. Dilla prigovaranja svetoga Akacie Biskupa i Mucsenika
20. Dilla svetoga Maxima Mucsenika
21. Dilla svetih Mucsenikah Petra, Andrie, Pavla, i Dionizie Dvice
22. Dilla svetih Trifona i Reshpicie Mucsenikah
23. Dilla svetih Luciana, i Marciana Mucsenikah
24. Od svetoga Dionizie Alexandrinskoga
25. Dilla Prokonzularska svetoga Cipriana Biskupa i Mucsenika
26. Dilla svetih Mucsenikah Fruktuoza Biskupa, Augurie, i Eulogjije Djakonah
27. Muka svetih Jakoba i Mariana, i drugih primlogih Mucsenikah u Numidii
28. Muka svetih Montana, i Lucie, i drugih Mucsenikah Afrikanskih
29. Od svetoga Lovrenca Mucsenika

RED DILLA SVETIH MUCSENIKAH. Kojase u ovomu drugomu Dilu nahode.

1. Borenje svetoga i velikoga Mucsenika Nicefora, i protiva Uspomeni Uvridjenjah
2. Mucsenstvo svetoga Cirile Diteta
3. Mucsenstvo svetoga Marina Vojnika iz Euzebie
4. Dilla svetih Mucsenikah Klaudie, Asterie i drugih
5. Muka svetoga Gjenezie iz Ludoigracsa Mucsenika
6. Muka svetih Mauricie, i drugovah njegovih Mucsenikah
7. Muka svetih Rogaciana i Donaciana Mucsenikah
8. Muka svetoga Bonifacie Mucsenika
9. Muka svetih Viktora, Alexandre, Feliciana, i Longina Mucsenikah
10. Dilla svetoga Maximiliana Mucsenika
11. Dilla svetoga Marcella Stotnika, i Mucsenika
12. Muka svetoga Kasiana Mucsenika Tingjitanskoga
13. Euzebie Cezareiskoga Biskupa Ispisanje progonstva od Diokleciana i Maximiana Cesarah podignutoga
14. Euzebie Pamfila Cezareiskoga Biskupa knjiga od Mucsenikah Palestine
15. Muka svetoga Teodota Anciranskoga, i sedam Divicah Mucsenicah
16. Muka svetoga Prokopie Mucsenika
17. Dilla svetoga Felixa Biskupa i Mucsenika
18. Mucsenstvo svetoga Romana
19. Muka svetoga Vincencie, illiti Vinka Djakona
20. Od svete Sotere Divice i Mucsenice
21. Dilla svetih Saturnina, Dativa, i drugih mlogih Mucsenikah u Afriki
22. Dilla svetih Agape, Kionie, Irene&c. Mucsenicah
23. Dilla svetoga Didima, i svete Theodore Divice
24. Dila svetoga Irenea Biskupa Srimskogoga
25. Muka svetoga Polliona Shtioca Cerkve Cibalitanske, i drugih Mucsenikah
26. Dilla svetoga Euplie Djakona i Mucsenika
27. Muka svetoga Filipa Biskupa Heraklenskoga
28. Dilla svetih Taraka, Probe, i Andronika Mucsenikah
29. Muka svetoga Serena Mucsenika Srimskogoga

RED DILLA SVETIH MUCSENIKAH. Kojase u ovomu (trećem-M.T.) Dilu zaderxaju.

1. Dilla svete Krishpine Mucsenice
2. Muka svete Afre Mucsenice
3. Od svete Agnezije Divice i Mucsenice
4. Muka svetoga Fereola Mucsenika
5. Od svetih Mucsenikah Xivka i Agrikole
6. Muka svetih Domnine, Bernjice i Prodoške
7. Knjiga Todora Ikonie Biskupa u kojojse obznanjuje Mucsenstvo svetoga Mucsenika Cirika, i Mattere njegove Julitte
8. Govorenje S. Gergura Biskupa Nissenskoga od velikoga Mucsenika Todora
9. Mucsenstvo svetoga Apollonie Djakona, i Drugovah njegovih
10. Blaxenoga Asterie Biskupa Amazenskoga Iskazanje od Mucsenstva priverle Mucsenice Eufemie
11. Dilla svetih File i Floroma Mucsenikah
12. Muka svetoga Kvirina Mucsenika Biskupa Sisecskoga
13. Muka svetoga Petra Balzama Mucsenika
14. Mucsenstvo svetoga Luciana Misnika Antiokenskoga
15. Kratko Govorenje svetoga Bazilie Velikoga od svetoga Barlama Mucsenika
16. Istoga S. Bazilie Velikoga Govorenje od svetoga Gordie Mucsenika
17. Mucsenstvo svete Julitte
18. Mucsenstvo svete Pelagije Divice
19. Govorenje S. Bazilie Velikoga od svetih ceterdeset Mucsenikah
20. Muka svetoga Arkadie Mucsenika
21. Dilla svetih Fausta, Januara, i Marciala
22. Mucsenstvo svete Droze Divice
23. Muka svetoga Gjenezije Mucsenika Arelatskoga
24. Mucsenstvo svetoga Juliana
25. Borenje svetoga Leona i Paregorie
26. Dilla svetoga Julie Mucsenika
27. Dilla svetih Marciana, i Nikandera Mucsenikah
28. Dilla svetoga Patricie Biskupa i Mucsenika
29. Muka svetih Trideset i Sedam Mucsenikah Egjipcianskih
30. Pofala data svetomu Foki Mucseniku od S. Asterie Biskupa Amazenskoga

31. Govorenje S. Augushtina Biskupa na Dan Rodni dvadeset Mucsenikah
32. Mucsenstvo svetoga Simeona Biskupa, i drugih primlogih Mucsenikah u Perzii
33. Mucsenstvo svete Ferbute, illiti Tarbute Divice
34. Mucsenstvo svetih Sadota Biskupa, i drugih sto i dvadeset i osam u Perzii
35. Od svetoga Cirilla i drugih pod Julianom odmetnikom
36. Od svetoga Euzebie, i drugih
37. Od svetoga Macedonie i drugih
38. Dilla svetoga Bazilie Misnika Anciranskoga
39. Od svetoga Todora Ispovidnika
40. Muka svetoga Teodorita Misnika
41. Muka svetih Bonoze i Maximiliana Vojnikah
42. Od svetih Juventina, i Maximina
43. Knjiga Cerkve Gotske od Mucsenstva svetoga Sabe
44. Muka svetoga Badema Opata i Mucsenika
45. Knjiga S. Vigilije Biskupa Tridentinskoga k-svetomu Simplicianu Biskupu Milanskomu od Mucsenstvih svetih Sisinnie, Martirie, i Alexandre
46. Muka svetih Firme, i Rustika

BILJEŠKE

¹ E. Hercigonja, *Srednjovjekovna književnost. Povijest hrvatske književnosti*, knjiga 2, Liber-Mladost, Zagreb, 1975. Sve ono što se događa nakon te godine akademik Hercigonja naziva *Kasni odjeci srednjovjekovne književne tradicije*. Vidjeti osobito str. 30.

² M. Tomasović, *Judita Marka Marulića*. U: M. Tomasović-D. Novaković, *Judita Marka Marulića/Latinsko pjesništvo hrvatskoga humanizma*, Školska knjiga, Zagreb, 1994, str. 9.

³ *Hrvatska proza Marulićeva vremena I. Dijalozi Grgura Velikoga u prijevodu iz godine 1513. Stari pisci hrvatski*, knjiga XXXVIII, JAZU, Zagreb, 1978. Za tisak priredio, predgovor i uvodnu raspravu napisao Josip Hamm.

⁴ *Hrvatska proza Marulićeva vremena II. Stari pisci hrvatski*, knjiga XL, JAZU, Zagreb, 1987. Za tisak priredio, predgovor i uvodnu raspravu napisao Josip Hamm.

⁵ M. Marulić, *Pisni razlike*. Književni krug, Split, 1993. Priredio i popratio bilješkama Josip Vončina.

⁶ Sliku o Maruliću kakvu smo definirali na temelju njegovih sačuvanih djela znatno mijenjaju novopronađene elegije, kraće poslanice i epigrama. O otkriću Marulićevih tekstova

u Sveučilišnoj knjižnici u Glasgowu priopćio je Darko Novaković u tekstu »Nepoznate Marulićeve pjesme«. *Vijenac*, Zagreb, IV, 59, 1996, str. 15.

⁷ M. Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*. Školska knjiga, Zagreb, 1983, str. 206.

⁸ C. Verdiani, *O Marulićevu autorstvu firentinskog hrvatskog zbornika iz XV stoljeća*. Čakavski sabor, Split, 1973.

⁹ Nav. dj., str. 31.

¹⁰ Spominjem samo neke studije na ovu temu: M. Franičević, »Razliki versi i prikazanja dum Mavra Vetrani Čavčića«. *Forum*, Zagreb, 7-8, 1973, str. 5-72; S. P. Novak, *Teatar u Dubrovniku prije Marina Držića*. Čakavski sabor, Split, 1977, str. 92-118; D. Fališevac, *Poezija Mavra Vetranovića Čavčića prema hrvatskoj srednjovjekovnoj tradiciji*. U: *Stari pisci hrvatski i njihove poetike*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1989, str. 87-95.; F. Švelec, *Vetranovićeve prikazanja i srednjovjekovna tradicija*. U: *Iz naše književne prošlosti*, Književni krug, Split, 1990, str. 79-97.

¹¹ F. S. Perillo, »Hrvatska crkvena prikazanja«. *Mogućnosti*, Split, 1978, str. 52-56.

¹² Nav. dj., str. 52.

¹³ F. Švelec, *Vetranovićeve prikazanja i srednjovjekovna tradicija*.

¹⁴ Z. Kravar, »Varijante hrvatskoga književnog baroka«. U: *Nakon godine MDC*, Matica hrvatska, Dubrovnik, 1993, str. 39-69.

¹⁵ Nav. dj., str. 58.

¹⁶ Vrlo iscrpne obavijesti o kajkavskim piscima 17. stoljeća donosi Olga Šojat u dvije knjige kolekcije *Pet stoljeća hrvatske književnosti: Hrvatski kajkavski pisci I. Druga polovina 16. stoljeća*. Knjiga 15/I. Matica hrvatska, Zagreb, 1977; *Hrvatski kajkavski pisci II. 17. stoljeće*. Knjiga 15/II. Matica hrvatska, Zagreb, 1977.

¹⁷ *Život svetog Ivana od Nepomuka*, 1759; *Život svete Olive*, 1761; *Život svete Genuveve*, 1761.

¹⁸ *Sveta Rožalija, panormitanska divica*, 1780.

¹⁹ *Život svetoga Eustakije (I-II)*, 1795.

²⁰ *Aždaja sedmoglava*, 1768.

²¹ *Svemoguća neba i zemlje Stvoritelj*, 1788.

²² *Tužba duše i tila osuđena*, 1794; *Uspomena općenskog suda*, 1795.

²³ *Prikazanje raspuštene kćeri, velike poslije pokornice svete Margarite iz Kortone*, 1780; *Sveta Suzana, divica i mučenica*, 1783; *Sveta Terezija divica duhovna reda karmelitanskoga*, 1803.

²⁴ *Josip poznat od svoje braće*, 1791.

²⁵ *Josip, sin Jakoba patrijarke*, 1820.

²⁶ *Istina katoličanska*, 1732.

²⁷ *Razgovor prijateljski među krstjaninom i ristjaninom*, 1736.

²⁸ *Contraversia Ecclesiae orientalis et occidentalis*, 1752.

²⁹ *Ručna knjižica za utiloviti u zakon katoličanski obraćenike*, 1769.

³⁰ *Kamen pravi smutnje velike*, 1780.

³¹ *Predika od jedinstva u krstjanstvu*, s.a.

³² *Dila svetih mučenika*, 1800.

³³ M. Petar Katančić, *Sveto pismo Starog zakona/Sveto pismo Novog zakona*, 1831.

³⁴ Nastanak je vezan uz trinaestostoljetne bratovštinske asketsko-mistične zajednice što su se pojavile u Umbriji. Vidjeti o tome: J. Roić, »Starohrvatska crkvena prikazanja«. *Nastavni vjesnik*, Zagreb, knjiga XXIII, 1915, sv. I, str. 1-18; sv. 2, str. 81-97; sv. 3, str. 161-181.; V. Štefanić, »Hrvatska pismenost i književnost srednjeg vijeka«. U: *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knjiga 1, Matica hrvatska, Zagreb, 1969, str. 55-62.; F. S. Perillo, nav. dj.

³⁵ F. S. Perillo, nav. dj, str. 37-56.

³⁶ O božićnim pastoralama ovih triju pjesnikinja u posljednje je vrijeme pisao D. Dukić u tekstu »Božićna pastoralna u Dubrovniku«. U: *Dani Hvarskog kazališta XXI*, Književni krug, Split, 1995, str. 212-223.; Vidjeti i rad D. Fališevac »Pjesnikinje 18. stoljeća«. U: *Dani Hvarskog kazališta XXI*, str. 30-40.

³⁷ *XIVVOT NIKOLIKO / IZABRANIIH / DIVVIICZ / po / Faustu VVrancsichyu Bizkupu / Csanadzkomu, VVichniku / Czeszarovu iztamacseen. / ROMAE, / Apud Aloisium Zannettum. MDCVI. / SVPERIORVM PERMISSIONE*. Ova je knjiga izašla pretiskom 1995. godine pod pokroviteljstvom Gradske knjižnice »Juraj Šižgorić« iz Šibenika. Priredili su je Josip Bratulić, Branimir Glavičić, Josip Lisac i Mirjana Šokota.

³⁸ *PERIVOV / OD DIEVSTVA, / ILLI / XIVOTI / OD DIEVICA / Slovinskiem iezikkom iz Talianskoga napijisan / PO POCT: OCV / BARTOLOMEV CASSICHIV / od Reda druxbe Iesussovae. / IN VENETIA, MDCXXVIII. / Presso Marco Ginammi. / Con licenza de' Superiori, & Priuilegio*. (Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, RIIC-16*-155).

³⁹ Kukuljević spominje i ranije izdanje: *741 Život od dvaes i pet divica svetih. U Rimu kod Zanetta 1625*. U: *Bibliografija hrvatska*. Dio prvi. Tiskane knjige. Uredio Ivan Kukuljević Sakcinski. (Troškom društva za jugoslavensku povjestnicu i starine). U Zagrebu, Brzotiskom Dragutina Albrechta. 1860. str. 65. U predgovoru *Rituala rimskoga* iz 1640. Kašić to svoje djelo u predgovoru *Rituala rimskoga* bilježi upravo pod tim nazivom. Da je riječ o zabuni i da postoji samo izdanje iz 1628. smatra M. Stojković, »Bartuo Kašić D. I. Pažanin (1575-1650)«. *Rad JAZU*, Zagreb, knjiga 220, 1919, str. 230. Miroslav Vanino smatra da su Stojkovićeви zaključci pogrešni. Vanino, naime, posjeduje izdanje iz 1625. godine i usporedbom pokazuje razliku između prvog i drugog izdanja. Vidi: »Prvo izdanje Kašićeva 'Perivoja od dievstva' god. 1625.« *Vrela i prinosi*, Sarajevo, broj 2, 1933, str. 119-121. V. Horvat također govori o dva izdanja - Rim, 1625. i Venecija, 1628. Vidjeti njegovu raspravu »Bartol Kašić i njegov Ritual rimski u razvoju hrvatskoga književnog jezika« što je objelodanjena uz pretisak *Rituala*, Kršćanska sadašnjost, Zavod za hrvatski jezik Hrvatskog filološkog instituta, Zagreb, 1993, str. 6.

⁴⁰ *CZVIT / SZVETIH. / TOYESZT / SIVOT SZVETIH. / Od kih Rimfka Czrikua čini špominak. Prenesen, i šlosen / na Haruatški yezik Catholičanškim običayem. / PO O.F. FRANCISCV GLAVINICHV. / ISTRIANINV. / Reda S. Francisca, Male bratye, Obšlužecih. Darsaue Bosnae / Haruatške, Apostolškoga Pripouidaucza, Theologa, / ili Bogošloua. /*

V kih vnogi špaštelyni uzdarsebe nauki, šuakomu duhounomu, i telebnomu / štrahom Bosym siuvehemu, kruto koriftni, i potribni. / VENETIIS, MDCXXVIII. / APVD IOANNEM SALIS. / Superiorum permissu. (Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, RIIC-8-58a)*

⁴¹ J. Karasek, *Dubrovačke legende*. Naklada Dora Krupićeva d.o.o., Zagreb, 1996, pogovor Josip Bratulić.

⁴² Puni naziv Gašparotijeva četveroknjižja vidi u tekstu O. Šojat »'Cvet sveteh' Hilariona Gašparotija (1714-1762)«. *Croatica*, Zagreb, 20-21, 1984, str. 44-45.

⁴³ O Ivanu Mareviću vidjeti sljedeće radove: *Crtice iz »slavonske« književnosti u XVIII. stoljeću*. II. dio. Sakupio prof. Josip Forko. - (Nastavak razprave, priobćene u izvješću ove kr. velike realke za god. 1883/4.) Izvješće o Kralj. velikoj realci u Osijeku koncem školske godine 1885/6. U Osijeku. Tiskom Julija Pfeiffer-a u Osijeku, gornjem gradu. 1886, str. 20-26.; M. Pavić, »Književna slika Slavonije u 18. vieku«. *Glasnik biskupija bosanske i srijemske*. U Djakovu 31. svibnja 1889. Broj X. tečaj XVII. str. 131.; J. Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija: Križevačke, Virovitičke, Požeške, Cisdravske baranjske, Vukovarske i srijemske te kr. i slob. grada Osijeku u srednjem i novom vijeku*. Osijek 1910. Tiskom knjigo i kamenotiskare Julija Pfeiffera, str. 423.; M. Pavić, *Biskupijsko sjemenište u Djakovu 1806.-1906*. Preštampano iz »Glasnika«. Tisak bisk. tiskare u Djakovu. 1911, str. 46.

⁴⁴ Knjigu slična sadržaja navijestio je i Antun Josip Knezović: »PRomissliavaosam, od moie mladozti./Za ucinit Domorodcem, Kojegod radosti./Nenagio inoga, ctobi ucinio/ Neg knixice koie, nasvitlo iznio/Zatose postavi, Jednu nacsiniti./I Put Nebeski, hocsu nazvati./Drugu iosst kotome, iesam sastavio./I Duhovna promissliavanja, iesam izpisao./ Xivot sviu sveti, uposlu imadem./Sterpise Domorodcse, dok nasvitlo dadem.« Vidi: *KRUNA / OBDERXAVAIUCSIU STANIE / APOSTOLSKO. / IZPOVIDNIKA SVIU / OGGLEDALO. / XIVOT SVETOG / IVANA /OD / NEPOMUKA / OD TAINOSTI SVETE / ISPOVIDI UZDERXITELJA, ISARANITELJA / KLUCSIA, NAVLAZTITO POKORNICE JOANNE / ILLI IVANICE KRALICE NAPITANIE VENCESLAVA / KRALJA OVOG IMENA IV. ZA UZROK KOI OD IZTOg BI / mucsit, i nai posli, u Moldavu Vodu bacit; zato postade / Veliki Mucsenik. / KOIEGA IZ HOD ROGIENIA I SVERU / TERPLENIA NASSKIM TO IEST SLAVNIM ILLI- / RICSKIM JEZIKOM NA VERSSE DOMORODCEM ZA / Slavu, i poznanie ovog Velikog Svetog u iedno skupi, / i Sastavi. Plemenito Rodni Gospodin / ANTUN JOSIP KNEZOVICS, CERKVE / METROPOLITANSKE KOLOCSKE KANONIK, I CUSTOD. / Praepost Insulat. Svetog Irenaea, i Stola Apostolskog / Notarius. Dneva 20. Octobra. Godine / Gospodinove 1759. / U PESTI Stampano poFRANCISKU ANTUNU EITZENBER- / GERU Stampaturu, illi Tlacniku, Arci- Biskupa Kolocskoga. (Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, RIIE-8*-112.). Knezović, međutim, obećanje nije ispunio.*

⁴⁵ Proces kanonizacije (utvrdio ga papa Urban VIII., 1623-1637.) opisao je Andre Jolles u knjizi *Jednostavni oblici*. Biblioteka Teka, Zagreb, 1978, prijevod i bilješke Vladimir Biti. Vidjeti poglavlje *Legenda*, str. 22-47.

⁴⁶ Vidi prijepis kazala u prilogu.

⁴⁷ Muzej Slavonije, Osijek, R-1019.

⁴⁸ »Ova ista pako dilla svetih Mucsenikah, da u jednu skuppivshi knjigu bi na svitlo dao, bilabi knjiga zaisto pove'lika, niti tako narucsna, dabise mogla brez dosade prinositi po svuda. I zato, dragi shtiocse, *jer sve gledam za tvoju vechu korist, kakocheti ugodnie biti*, (ist. M.T.) na tri dila razdililo jesam, kakocheti lasnie biti, nesamo kada budesh kod kuće, shtiti, veche i ako usputujesh. stobom jedan illi drugi dio nositi brez dosade moxesh.« Prvi dio, *PRIDGOVOR BOGOLJUBNOMU SHTIOCU. Dila svetih mučenika* bila su, dakle, u svojem vremenu, moderno rečeno, *handbook*.

⁴⁹ *Acta primorum martyrum sincera et selecta, ex libris cum editis tum manu scriptis collecta, eruta vel emendata, notisque et observationibus illustrata...* Theodericus Ruinart je maurist. Riječ je o posebnoj benediktinskoj kongregaciji sv. Maura, učenika Benediktova, koja je osnovana početkom 17. stoljeća u Parizu. Ruinartova zbirka, što sadržava djela mučenika iz rimskih vremena nastala je objedinjavanjem hagiografskih tekstova iz različitih, anonimnih i autoriziranih, izvora. U kolekciji *Acta primorum martyrum sincera* imamo i *Passiones historicae* i spise crkvenih otaca (Euzebijie Cezarejski, Bazilije Veliki, Gregorije Nisenski, Ivan Zlatousti, Teodoret Cirski, Ambrozije, Rufin) i crkvenih povjesničara (Sozomen, Sokrat, Vigilije) i *Passionis epicae*. Služio se Ruinart, također, hagiografskom zbirkom *Acta sanctorum* čija su prva dva dijela tiskana 1643. godine u Anversu, a priredio ih je jezuit J. Bolland.

⁵⁰ »Dva ovome uzroka jesu. Pervi: jere odgovori svetih Mucsenikah, koje prid Kraljih i Sudcih stojechi davashe, nisu toliko njiovi, koliko istoga Duha svetoga, koji po ustih njiovih govorio jest. Od ovoga nimallo dvoiti nemoxemo, buduchi da Gospodin nash ISUkerst ucsenike svoje, i u njimah sve naslidnike svoje kripechi, dase nemoraju bojati onih, koji mogu ubiti tilo, a Dushi nashoj nishta uciniti nemogu;...Drugi uzrok, zashtose posli svetoga Pisma procinjivati moraju dilla svetih Mucsenikah, ovaj jest, jere nishta drugo nie tako vridno uxechi Serdca pravovirnih na izverstnu prama Bogu nashemu ljubav, nishta tako podpaliti u namih plamen xelje Mucsenistva, koliko shtiti pomnjivo, jali slushati dilla svetih Mucsenikah. Shtiucho, jalli csujuchi ova nesamo probudujese csovik na kripostno xivljenje, veche kao s-ocsimah pameti gledajuchi slavna za viru borenja, i csudnovato usterpljenje Macsovojnika Boxjih u tolikih, i tako nemilloserdnh mukah, ochutuje u sebi oganj niki svete xelje za podnositi prilicsna za ljubav svoga Spasitelja, i za njegovu slavu Kerv proliti, i Xivot dati.«

⁵¹ Evo jedne natuknice: »**MACSOVOJNIK**. Latinski *Gladiator, Athleta, Pugil* zlamenuje csovika obucsita sichise sabljom, i koise s-drugim sicse. Ovakvih Macsovojnika bilo je dosti kod starih Rimljanah, koji u ovomu nemillomu, i Kervnomu dillu, niku radost imashe. Posli od Cesarah Kerstjanskih ovakve igre kao necsovicnsne jesu bile zabranite, i sasvim utergnute. Ovo ime macsovojnika i svetimase Mucsenikom pridaje, s-nadivkom ISUkersta, ne zaradi toga, kao dabise i oni megju sobom sikli, nego jer zaradi Vire borilise jesu s-razlicsitimah mukamih, ove dragovoljno podnosechi, i glavu istu veselo pod Macs mechuchi, da nezataje svoga Gospodina. U komu borenju, i smertnom hervanju xivot ostavishhi Slavodobitnici jesu postajali, kao snaxni i serdcxni Macsovojnici ISUkerstu.«

⁵² O Matiji Krtici vidi: Emericus Gašić, *Brevis conspectus historicus Dioecesium bosniensis-diacovensis et sirmiensis*. E fontibus historicis concinnatus curriculumque vitarum auctus. Essekini, 1944, str. 81-82.

⁵³ »Put moj u Italiju odlazechemu veoma oblakshao. Menebo u Cerkvono stanje po tvojoj (da i to shutom neprojdem) Priporuki za Biskupiu Pecsujsku jurve primitoga, i u Loret, xeljno meni misto, dase ondi topervo obucsem, i nauke potribite dovershim, polazecheha s-Priporukom tvojom premda kratkom, i od mallih zaisto ricsih, alli s dillotvornom na Priatelja tvoga Stipana Sciugliagu u Venecii u ono vrime pribivajuchega, Csovika Pametna, i veoma naucsna jesi naputio. U onomu zaisto plemenitomu Varoshu na srid Mora nasaditomu, i priobilnu s-pukom, u tugjemu vilaetu, i nepoznanomu tada meni jeziku biobise drugacsje, u svemu josht nevisht, lasno izgubio, dame Boxja najpri millost, pak Priporuka tvoja od svakoga zabludjenja nie sacsuvala, i meni lagan veoma Put na odredito misto ucsinila. Zatim povrativshise iz Varosha MARIE, to jest, Lorete, s-tvoim, Priuzvisheni Gospodine, svitovanjem otcinskim, s-tvoim csestim ponukovanjem i opomenom, na shtienje onih knjigah jesam bio priveden, iz kojihsam u mlogih stvarih pervashnje nauka mojega fallinge, i zabludjenja, s-Boxjom prosvitlit millostjom, uzpoznao, i ova odbacivshi, istinu obgerlio. Kojasu to pako nezrile josht pameti zabludjenja bila, nie od potrebe meni spominjati: shutom prochi volim; koja xelim da po sviuh Ucsionicah s-vikovicsnom zaboravnostjom pokopana budu.«

⁵⁴ O tom srijemskom biskupu vidjeti recentnu raspravu (s kritičkim tekstom Muke) A. Benvina »Muka sv. Ireneja srijemskoga. Ranokršćanski portret biskupa mučenika«. *Diacovensia*, Đakovo, god. II, br. 1, 1994, str. 82-109.

⁵⁵ Sudbina svetog Sinerota inspirirala je Š. Iskru koja je napisala priču naslovljenu »Siren«. U: *Spomen-cvijeće iz hrvatskih i slovenskih dubrava*. U vienac savila Matica hrvatska. Sa slikom biskupa J.J. Strossmayera, 29 slika u slogu i slogu i 18 umjetničkih priloga. Zagreb 1900. Izdanje »Matice hrvatske«, str. 116-121.

⁵⁶ O panonsko-srijemskim mučenicima vidjeti: S. Ritig, »Martyrologij srijemsko-panonske metropolije«. *Bogoslovska smotra*, Zagreb, god. II., 1911, str. 113-126, 248-268, 353-371; god. III., 1912, str.40-52, 166-176, 264-275.; M. Dragutinac, »Naši srijemski mučenici«. *Vjesnik biskupije đakovačke*, Đakovo, 1948, br. 12, str. 151-155; 1949, broj 1, str. 4-5; br. 2, str. 16-19; br. 3, str. 32-36; br. 5, str. 50-55; br. 9, str. 86-90; br. 11, str. 104-114.; *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990. (Anastazija, str. 112-113.; Bazila, str. 139-140.; Dimitrije, str. 203-204.; Euzebije Cibalski, str. 224.; Irenej Srijemski, str. 264.; Kvirin Sisački, str. 371.; Montan i Maksima, str. 415.; Polion, str. 470.; Sinerot, str. 532-533.; Urzicin, str. 576.;) O slavonskim je svecima u *Leksikonu* pisao Mitar Dragutinac.; *Vlastiti božanski časoslov đakovačke i srijemske biskupije. Dodatak časoslovu rimskog obreda*. Biskupski ordinarijat, Đakovo, 1995.

⁵⁷ U trećoj su knjizi sljedeća takva poglavlja: *GOVORENJE SVETOGA BAZILIE VELIKOGA OD SVETIH CSETRDESET MUCSENIKAH* (str.146-163.); *MUKA SVETIH TRIDESET I SEDAM MUCSENIKAH EGJIPCIAANSKIH* (str. 226-232.). U posljednjoj su priči mučenici poimenično navedeni na samom početku, a neki se spominju i u samom tekstu.

⁵⁸ Prvi dio, MUKA SVETIH PERPETUE I FELICITE i Drugovah njegovih, str. 118, 120, 123-124. O svetoj je Perpetui, inače, nadahnuto pisao A.G. Hamman u tekstu »Mlada majka iz Afrike: Perpetua.« U: *Svagađanski život prvih kršćana*, Zagreb, 1983, str. 138-143.

⁵⁹ Moram spomenuti da se jednom to pravilo iznevjerava. Događa se to u trećoj knjizi u priči *MUKA SVETIH FIRME I RUSTIKA DANA DEVETOGA MISECA KOLOVOZA* gdje se kurzivom ističe govor vijećnika Anolina (str. 358.) i Sotone (str. 359.)

⁶⁰ T. J. Šagi-Bunić, *Povijest kršćanske literature*. Prvi svezak. Patrologija. Od početka do sv. Ireneja. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1976, str. 203-223.

⁶¹ T. J. Šagi-Bunić, nav. dj., str. 204.

⁶² T. J. Šagi-Bunić, nav. dj., str. 205.

⁶³ »Povjesničar Euzebijije nas izvještava da su kršćani ponekad uspeli pribaviti sebi kopiju zapisnika sudskog ispitivanja mučenika iz prokonzularnih arhiva.« J. Pavić-T. Z. Tenšek, *Patrologija*. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993, str. 50.

⁶⁴ »Kult mučenika, živ u doba progonstva, trijumfom kršćanstva poprimio je obilježje fanatizma. Pučka religioznost, fanatično vezana uz kult relikvija mučenika (istinitih ili vjerojatnih), težila je za što više pojedinosti, pa i ondje gdje se o mučenicima znalo tek ime ili za godišnji dan njihova mučeništva (*dies natalis*). Čak ni postojeća *Acta* svojom jednostavnošću nisu više bila dovoljna da zadovolje želje naroda koji je tražio nešto čudsnijega, slikovitijega i bogatijega. Rezultat ovih težnji bio je početak nastanka spisa, započet tek nekoliko godina nakon Milanskog edikta, koji su bili sasvim drukčiji od onih koje smo ocrтали: u mučeniku se ne gleda više poniznog poznavaoa Kristova, nije više Krist koji daje mučeniku snagu u nadvladavanju kušnji. Mučenik je prije svega nepobjedivi heroj koji neustrašivo prkosi bijesu i silini magistrata-krvnika koji postaje sve okrutniji i neiscrpan u iznalaženju novih mučenja. Sav je događaj prepun zastrašujućih muka, neprestanih i zadivljujućih čudesa koja uzrokuju obraćenja stražara i tamničara, itd., dugih retoričkih govora mučenika koji uvijek ušutkuje krvnika kada ga ovaj navodi da pogrdi Krista (*Passiones epicae*).« Juraj Pavić-Tomislav Zdenko Pušek, *Patrologija*, str. 54-55.

⁶⁵ O čudesima Djevice Marije u kontekstu hrvatske srednjovjekovne književnosti vidi studije I. Petrović: »Bogorodičina čudesa u Ivančićevu zborniku, hrvatskoglagoljskom spomeniku 14/15. st.« *Radovi Staroslavenskog instituta*, Zagreb, knjiga 7, 1972, str. 123-210.; »Marijini mirakuli i zapadnoevropski srednji vijek«. *Radovi Staroslavenskog instituta*, Zagreb, knjiga 8, 1977, str. 5-225.

⁶⁶ Kolekciju Kapistranovih čudesa, po pariškom primjerku, priredio je Ive Mažuran: *Čudesa Ivana Kapistrana, Ilok 1460*. Građa za historiju Osijeka i Slavonije, Osijek, 1972. Podatke koje je iznio Mažuran korigira Stanko Andrić koji govori o šest kodeksa s Kapistranovim čudesima (dva su u Napulju, dva u Rimu, po jedan u Veneciji i Parizu). O svojim je istraživanjima govorio u referatu *The First Miracle-Lists of Saints John of Capestran Produced in Ilok* (International Medieval Congress, Leeds, 10-13. July. 1995.).

⁶⁷ Viđenja su prisutna u sljedećim tekstovima: Prvi dio: *MUKA SVETIH PERPETUE I FELICITE i Drugovah njegovih*, str. 120-121, 124-126, 127-132; *MUKA SVETIH MONTANA I LUCIE I drugih Mucsenikah Afrikanških*, str. 280-283, 285-286, 293-294; Treći dio: *GOVORENJE SVETOGA BAZILIE VELIKOGA OD SVETIH CSETERDESET*

MUCSENIKAH, str. 158; BORENJE SVETOGA LEONA I PAREGORIE. Koji Mucsenstvo podnesoshe u Patari u Licii dana shestoga Maseca Serpnja, 196-197; MUCSENSTVO SVETIH SADOTA BISKUPA I DRUGIH STO I DVADESET I OSAM u Perzii, str. 269-271.

⁶⁸ »Svetac u kome se, kao u osobi, opredmečuje vrlina, jest lik u kome njegova uža i šira okolina doživljava imitaciju. On zapravo predstavlja onog za kime se možemo povoditi i podjedno pribavlja dokaz da se, time što ga oponašamo, zapravo ispunja djelatnost vrline. On je kao najviši stupanj vrline nedostižan, a u svojoj predmetnosti ipak je ponovo na našem području. On je pojava na kojoj opažamo, doživljavamo i spoznajemo nešto što nam se sa svake strane čini vrijednim stremljenja, i koja nam ujedno zorno prikazuje mogućnost sudjelovanja - ukoliko, on je u smislu oblika *imitabilan*«. Andre Jolles, *Jednostavni oblici*, str. 31.

⁶⁹ Identičnu odrednicu nalazimo npr. i u *Životu svete Katarine* (V. Jagić, »Ogledi stare hrvatske proze«. *Starine*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, knjiga II, 1870, str. 218-224.) i *Od svete Margarite zvana Pelagija* (P. Lucić, *Vartal*. Književni krug, Split, 1990, str. 269-271., priredio, uvodom i bilješkama popratio te rječnik sastavio Nikica Kolumbić).

⁷⁰ Osim za *Dila svetih mučenika* zna se za još jedan Marevičev prijevodni rad: *VAGA VRIMENA / I / VIKOVICSNOSTI / TO JEST: / RAZLIKA MEGJU VRIMENITIMI / VIKOVICSNIM O. P. IVANA EUZEBIE NIE- / REMBERGA D. I. MISNIKA ODAVNA IZ / SHPANJSKOG JEZIKA NA TALIANSKI, A / SADA IZ TALIANSKOGA NA ILLIRICSKI / PRINESHENA ZA DUHOVNU KORIST/SVEGA NARODA I POMOCH DU- / HOVNIH PRIPOVIDAOCAH / POI IVANU MAREVICHU. / STOLNE PECSUJSKE CERKVE KANONIKU SVE- / TE BOGOSLOVICE NAUCSITELJU, XUPE / BREMENSKE PASTIRU, I OKOLISHA TAR- / DANSKOGA VICE-ARCHI-DJAKONU / GODINE 1791. / S-Dopushtenjem Stareshinah. / U OSIKU, / Slovih IVANA MARTINA DIVALT, privil. / Knjigotisica. 1803.* (Muzej Slavonije, Osijek, R-1017).

⁷¹ Ovdje je riječ o Pelagijevoj herezi. Kratak prikaz Pelagijeva života i tzv. pelagijevstva vidi u: J. Pavić-T. Z. Tenšek, *Patrologija*, str. 257-258.

⁷² O tom svecu vidi i: T. J. Šagi-Bunić, »Što nam poručuje Polion iz Vinkovaca«. U: *Izazov starih*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1972, str. 45-48.

⁷³ A. Flaker, »Nacrt za periodizaciju novije hrvatske književnosti«. U: *Književne poredbe*, Naprijed, Zagreb, 1968.

⁷⁴ F. E. Hoško, »Temeljni oblici štovanja svetaca kroz povijest Crkve«. *Bogoslovska smotra*, Zagreb, 44, 1974, str. 21-37.

⁷⁵ »Alli i ona takogjer ostavio (izostavio-nap. M.T.) jesam, koja ne s-opchinskim govorenjem ispisana, nego u Pisme sloxita jesu: koja viditi i shtiti, kojie xeljan, u istomu Ruinartu moxe; buduchi da nitisam Pivalac rodjen, niti vrime imam Pisme u Pisme prinositi, i s-otimse veoma trudno Zabavljati.« Prvi dio, *Pridgovor bogoljubnomu shtiocu*.

⁷⁶ Treba, ipak, zabilježiti da i u 19. stoljeću pronalazimo autora koji priređuje knjige s hagiografskom tematikom na način na koji su to činili pisci iz starijih razdoblja hrvatske književnosti. Riječ je Ignacu Kristijanoviću (1796.–1884.). Priređuje on sljedeća djela: *Žitek*

sveteh mladencov i dčevic (Zagreb, 1847.), *Kratki žitek vseh sveteh apoštolov* (Zagreb, 1847.), *Žitek sveteh mučenikov* (Zagreb, prvi dio 1859., drugi dio 1871.). Posljednja knjiga nastala je na temelju prvog sveska Gašparotijeva *Cveta sveteh* (Divna Zečević, *Poželjne biografije*. Vijenac, Zagreb, godište IV, broj 77–78, 1996, str. 36.) Vraćanje književnopovijesno prevladanim formama vjerskog prosvjeđivanja nije, međutim, više imalo željenih utjecaja: »Poslije god 1851., kad je Kristijanović već bio kanonik, a kad se stupanj prosvijećenosti u seljačkim masama bio donekle podigao, on izdaje jedno jedino veće djelo (*Žitek sveteh mučenikov*). Čini se, da je elegantna oprema toga djela bila u obratnom razmjeru s brojem čitalaca, i da jagma za Kristijanovićevim knjigama nije više bila tako velika kao u početku njegova rada, kad je s malim mogućnostima činio velike stvari.« Olga Šojat, *Život i rad Ignaca Kristijanovića*. RAD JAZU, Zagreb, knjiga 324, 1962, str. 82.